

Muqaddima

Takallum ahli xirmanining xo'sha chini va so'z, durri samini maxzanining amini va nazm gulistonining andalibi nag'ma saroyi, yaKjni Alisher almutaxallas bin-Navoiy... mundoq arz qilurkim, so'z durredurkim, aning darKjyosi ko'nguldur va ko'ngul mazharedurkim, jomii maoniyi juzv va kuldur. Andoqki, darKjyodin gavhar g'avvos vositasi bila jilva namoyish qilur va aning qiymati javharig'a ko'ra zohir bo'lur. Ko'nguldin dog'i so'z durri nutq sharafig'a sohibi ixtisos vasilasi bila guzorish va oroyish ko'rguzur va aning qiymati ham martabasi nisbatig'a boqa intishor va ishtihor topar. Gavhar qiymatig'a nechukki, marotib usru ko'pdur, hattoki, bir diramdin yuz tumangacha desa bo'lur.

QitKja:

Injuni olsalar mufarrih uchun,

Ming bo'lur bir diramg'a bir misqol.

Bir bo'lur hamki, shah quloqqa solur:

Qiymati mulk, ibراسi amvol

So'z durrining tafovuti mundin dog'i beg'oyatroq va martabasi mundin ham benihoyatroqdur.

Andoqki, sharifidin to'lgan badang'a ruhi pok etar, kasifidin hayotliq tang'a zahri halok xosiyati zuhur etar.

QitKja:

So'z gavharidurki, rutbasining

Sharhidadur ahli nutq ojiz.

Andinki erur xasis muhlik,

Ko'rguzgucha durur Masih muKjjiz[1].

Va bu so'zning tanavvui taaquldin nari va tasavvurdin tashqaridur. Agar mubolag'asiz ijmol yuzidin qalam surulsa va ixtisos jonibidin raqam urulsa, etmish ikki navKj bila taqsim toparida xud hech so'z yo'qturki, etmish ikki firqa kalomig'a dalolat qilg'ay; ammo ulcha tafsiliydir. Uldurkim, rubKji maskunning etti iqlimdin har iqlimda necha kishvar bor va har kishvarda necha shahr va qasaba va kent va har dashtda necha xil-xil sahronishin ulus va har tog'ning qo'llarida va qullalarida va har bahrning jazoyirida va savohilida ne tavoyif bor[2].

Har jamoat alfozi, o'zgaridindin va har guruh iborati yonalaridindin mutag'ayyir va birnecha xususiyat bila mutamayyazdurki, o'zgalarda yo'qtur.

Andoqki, tuyur va bahoyim va suboKjning tillarikim, har-birining o'zgacha xurush va takallumlari bor va g'ayri mukarrar navo va tarannumlari. Ammo chun alfoz va iboratdin murod maKjnidur va mazkur maxluqotdin maqsud insondur va ul mazhari maoniy va bayon, so'z aning so'zidadur va takallum aning kalomida borur.

Emdi kelduk so'z bayonig'a va kalom dostonig'a: Muncha mutanavviKj shahr va quro va jibol va sahro va besha va darKjyo xalqikim, bitildi va tanavvuKj va tag'ayyurini sharh etildiki, majmuida maKjni adosida alfoz tilga kelur va ul alfozdin maKjni fahm bo'lur.

Barchasidindin arab tili fasohat oyini bila mumtoz va balog'at tazKjyini bila muKjjiza tirozdurkim, hech takallum ahlining munda daKjvosi yo'qtur va so'zi sidq va ishi taslim-o'qdurkim, maliki allom jalla va aloning kalomi muKjjiz nizomi ul til bila nozil va rasul (alayhis-salavot vas-salom)ning ahodisi saodat anjomi ul lafz bila vorid bo'lubdur. Va avliyoyi kibor va mashoyixi oliy miqdor (qaddasallohu asrorahum) ko'proq haqoyiq va maorifki surubturlar va maoniy zebolarin taqdir libosig'a kiyurupdurlar ul farxunda iborat va ul xujasta alfoz va ishorat bila voqiKj bo'lubtur...

Mundin so'ngra uch navKj tildurkim, asl va muKjtabardur va ul tillar iborati gavhari bila qoyilining adosig'a zavar va har qaysining furui bag'oyat ko'ptur. Ammo turkiy va forsiy va hindiy asl tillarning manshaidurki, Nuh payg'ambar (salavotullohu alayh)ning uch o'g'lig'akim, Yofas va Som va Homdur etushur. Va bu mujmal tafsili budurki, Nuh (alayhissalom) to'fon tashviridin najot va aning mahlakasidindin hayot topti, olam maKjmurasida bashar jinsidindin osor va inson navKjdidin namudor qolmaydur erdi. Yofasniki, tavorix ahli Abut-turk bitirlar, Xito mulkiga yibordi va Somniki, Abul-furs bitirlar Eron va Turon mamolikining vasatida voli qildi va Homniki, Abul-hind debdurlar Hindiston bilodig'a uzatti. Va bu uch payg'ambarzoda avlod va atboi mazkur bo'lg'on mamolikka yoyildilar va qalin bo'ldilar[3].

Va Yofas o'g'lonniki, Abut-turkdur, tarix ahli ittifoqi bila debdurlarki, nubuvvat toji bila sarafroz va risolat mansabi bila qardoshlaridindin mumtoz bo'ldi. Va uch tilki, turkiy va forsiy va hindiy bo'lg'ay, bu uchovning avlod va atboi orasida shoyiKj bo'ldi... Chun arabiy til va maqol bila kalom va hindiy alfoz bila muzaxrafoti nofarjom, biri g'oyati sharaf va ulvi manziladindin va biri nihoyati nahusat va dunuvvi martabadin oradindin chiqtilar. Qoldi turkiy alfoz bila maqsud adosi va forsiy iborat bila kalom maKjnosi. Andoq malum bo'lurki, turk sortdindin tez fahmroq va baland idrokroq va xilqati sofrok va pokroq maxluq bo'lubtur va sort turkdindin taaqqul va ilmida daqiqroq va kamol va fazl fikratida amiyqroq zuhur qilibdur va bu hol turklarning sidq va safo va tuz niyatidindin va sortlarning ilm va funun va hikmatidindin zohir durur. Va lekin tillarida kamol va nuqson haysiyatidindin fohish tafovutlardurki, alfoz va iborat vazKj qilurda turk sortqa foyiq kelibdur va o'z alfozida ishorat, iboratig'a maziyatlar ko'rguzupturki, o'z mahalida inshoollo mazkur bo'lg'ay. Yana turkning muloyamati tabKjning sortdindin ortug'lug'ig'a dalile mundindin vozihroq va shohide mundindin loyihroq bo'la olurmukim, bu ikki toifaning yigiti va qarisi, balki uluqdin kichik borisi orasida ixtilat alas-saviyadur.

Har miqdorki, bu birining u biri bila amizish va guftuguzori bor, ul birning ham bu bir

1 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

bila hamoncha takallum va guftori bor. Va sort orasida ahli tabKj va donish va zumrai ilmu zihn va biynish ko'proqdur. Va gurk elida ajlof va soda el sortdin ziyodadur. Ammo turkning ulug'din kichigiga degincha va navkardin begiga degincha sort tilidin bahramanddurlar. Andoqkim, o'z xurd ahvolig'a ko'ra aytaodurlar, balki baKjzi fasohat va balog'at bila ham takallum qilurlar. Hatto turk shuaro sikim, forsiy til bila rangin ashKjor va shirin guftor zohir qilurlar, ammo sort ulusining arzolidin ashrofig'acha va omisidin donishmandig'acha hech qaysi turk tili bila takallum qila olmaslar va takallum qilg'onning maKjnisin ham bilmaslar. Agar yuzdin, balki mingdin biri bu tilni o'rganib so'z aytsa ham har kishi eshitsa bilur va aning sort ekanini fahm qilur va ul mutakallim o'z tili bila o'z rasvolig'ig'a o'zi iqror qilg'ondekdur. Va turkning asli xilqatda sortdin tabKji muloyimroq erkanga mundin bulKjjabroq tonug' yo'qdurki, hechqaysi muning muqobalasida dam ura olmaslar va sort biamaihim agar turk iborati adosida ojizdur, muhiq ham bor. Nevchunki, turk alfozi vozii usru ko'p vaqtda mubolag'a izhori qilib, juzviy mafhumot uchun alfoz vazKj qilibdurki, sohib vuquf kishi to zohir qilmas, inonsa ham bo'lmas[4].

Andoqki: quvormoq va quruqshamoq va usharmak va jiyjaymoq va o'ngdaymok va chekrimak va do'msaymoq va umunmoq va o'sanmoq va itirmak va egarmak va o'xranmak va toriqmoq va aldamoq va arg'adamoq va ishastmak va iglanmak va aylanmoq va erikmak[5] va igranmak va ovunmoq va qistamoq va qiynamoq va qo'zg'almoq va sovrulmoq va chayqalmoq va devdashimoq va qiyanmoq va qizg'anmoq va nikamak va siylanmoq va tanlamoq va qimirdamoq va serpmak va sirmamak va ganorgamak va sig'riqmoq va sig'inmoq va qilimoq va yolinqmoq va munglanmoq va indamak va tergamak va tevrarak va qingg'aymoq va shig'aldamak va singramoq va yashqamoq va isqarmoq va ko'ngranmak va suxranmoq va siypamoq va qoralamoq va surkanmak va kuymanmak va intramoq va tushalmak va mung'aymoq va tanchiqamoq va tanchiqolmoq va ko'ruksamak va bushurg'anmoq va bo'xsamoq va kirkinmak va sukadamak, bo'smoq, burmak, turmak, tomshimoq, qahamoq, sipqarmoq, chicharkamak, jurkanmak, o'rtanmak, sizg'urmoq, gurpaklashmak, chuprutmoq, jirg'amoq, bichimoq, qikzanmoq, singurmak, kundalatmak, qumurmak, bikirmak, ko'ngurlamak, kinarkamak, kezarmak, do'ptulmoq, chidamoq, tuzmak, qazg'anmoq, qichig'lamoq, gantiramak, yadamoq, qadamoq, chiqanmoq, ko'ndurmak, so'ndurmak, suqlatmoq.

Bu[6] yuz lafzdurki, g'arib maqosid adosida tayin qilibdurlarki, hech qaysi uchun sort tilida lafz yasamaydurlarki, barchasi muhtojun ilayhdurki, takallum chog'ida kishi anga muhtoj bo'lur. Ko'pi andoqdurki aslo aning mazmunin tafhim qilmoq bo'lmas va baKjziniki, anglatsa bo'lg'ay, har lafz tafhimi uchun necha lafzni tarkib qilmag'uncha bo'lmas, ul dag'i arabiy alfoz madadi bila. Va turk alfozida bu navKj lafz ko'p topilur. Masalan, bu mazkur bo'lg'on yuz lafzdan bir nechaga mashg'ulluk qilib sobit qilali, to xasm muqobalada ilzom bo'lsunki, o'zgalarni munga qiyos qilsun.

Shuaro akobiridinki, baKjzi "may" taKjrifida mubolag'a qilibdurlar, va bu muKjtaddun bih amredurki, may ichmoq qavoidida so'z ko'p surup, zarofat nihoyatsiz zohir qilurlar. Biri sipqarmoq lafzidurki, mubolag'a mundin o'tmas. Turkcha nazmda bu matlaKj bordurkim.

Bayt:

Soqiyo, tut bodakim, bir lahza o'zumdin boray,
Shart bulkim, har necha tutsang labo-lab sipqaray.

Oyo! bu sipqaray lafzi mazmunig'a etganda, forsiy sheKjrda ne iloj qilg'aylar. Va tomshimoq ki, g'oyat; zavqdin bot ichmas va lazzat topa-topa, oz-oz ichar. Bu g'arib maKjni adosida turkchada bu matlaKj borkim,

Bayt:

Soqiy chu ichib, menga tutar qo'sh:
Tomshiy-tomshiy ani qilay no'sh.

Va bo'xsamoq lafzi adosida turk bu matlaKjni debdurki,

Bayt:

Hajri anduhida[7] bo'xsabmen, bila olman netay,
May ilojimdur qo'pub dayri fanog'a[8] azm etay.

Forsiygo'y turk beklar va mirzodalar bo'xsamoqni forsiy til bila tilasalarki, ado qilg'aylar. Va sheKjrning bino va madori ishqa evrular va oshiqliqda yig'lamoqdin kulliyraq va doimiyroq amr yo'qtur va anda tanavvuKj bor: yig'lamsinmoq mazmunidaki, turk mundoq debdurki,

Bayt:

Zohid ishqin desaki, qilg'ay fosh,
Yig'lamsinuru ko'ziga kelmas yosh.

Va ingramoq va singramoqkim, dard bila yashurun ohista "ig'lamoqdur va oralarida tafovut oz topilur. Turkchada bu matlaKj borkim,

Bayt:

Istasam davr ahlidin ishqingni pinhon aylamak,
Kechalar gah ingramakdur odatim, gah singramak.

Forsiyda bu mazmunki bo'lmag'ay, shoir ne chora qilg'ay? Va siqtamoqkim, yig'lamoqda mubolag'adur, turk bu nav ado qilibdurki,

Bayt:

Ul oyki, kula-kula qirog'latti meni,
Yig'latti meni demayki, siqtatti meni.

Yana biyik un bilaki, iKjtidolsiz oshub[9] bila yig'lag'aylar, ani o'kurmak derlar va turkchada ul maKjnida ou matlaKj borkim,

Bayt:

Ishim tog' uzra harKjyon ashk selobini[10] surmakdur.

Firoq oshubidin hardam bulut yanglig' o'kurmakdur.

Chun o'kurmak muqobalasida forsiy tilda lafz yo'qtur, forsiygo'y shoir muningdek g'arib mazmun adosidin mahrumdur. Yana yig'lamoqning o'kurmaki muqobalasida inichkirmak dag'i bor va ul inchka un bila yig'lamoqdur va ul turk lafzida bu navKj tarkib bila ado topibdurkim,

Bayt:

Charx zulmidaki, bo'g'zumni qirib yig'larmen,

Igirur charx (urar) inchkirib yig'larmen.

Ammo yig'lamoqta hoy-hoy lafzin (adoda) o'zlarin turkiygo'ylarga sharik qilibdurlar va bu lafz ham aslan turkiy uslubdur, va faqirning bu maqtai[11] mashhurdurkim,

Bayt:

Navoiy ul gul uchun hoy-hoy yig'lama ko'p,

Ki he deguncha ne gulbun[12], ne g'uncha, ne gul bor!

Yana turk alfozida qimsanmoq va qizg'anmoq ikki g'arib lafzdurki, aning adosi bu baytda borki,

Bayt:

Uzoringni ocharg'a qimsanurmen,

Vale el ko'rmagiga qizg'anurmen.

Forsiygo'y shuaro mundoq xo'b mazmun adosidin mahjur[13]durlar: Oshiq ayog'ig'a tikan kirmakka alar "xor" lafzi bila taarruz[14] qilibdurlar. Ammo chukurki muKjlimroqdur[15], bu lafzlari yo'qtur va bu turkchada mundoq ado topibdurkim,

Bayt:

Cho'kurlarkim, sening yo'lingda tevralmish ayog'img'a,

Chekib ul ko'y gardin surma tortarmen qarog'img'a.

Yana ishq tariqida mahbub nazzorasi muyassar bo'lsa, oshiqning niyoz yuzidin telmurmagi usru munosib ishdur, va bu lafz alarda yo'qtur, va munungdek lafzlari ham yo'qtur va bu turkchada mundoq diyilibdurki,

Bayt:

To'kadur qonimni har dam ko'zlarining boqib turub,

Kim necha yuzumga boqqaysen yiroqdin telmurub.

Yana turk lafzining mahbub jonibidin yasanmog'i muqobalasida sort lafzida orosta va oroyish lafzi bor. Ammo bezanmak muqobalasida demaydurlar va ul yasanmog'ning mubolag'asidur va ani mundoq debdurlarkim,

Bayt:

Erur bas chu husnu malohat senga,

Yasanmoq, bezanmak ne hojat senga.

Va xo'blarning ko'z va qoshlari orasinki, qabog' derlar, forsiyda bu uzv[16]ning oti yo'qtur.

Masnaviy[17]da bir jamoat xo'b taKjrifida mundoq deyilibdurkim,

Bayt:

Mengizlari gul-gul, mijalari xor,

Qabog'lari keng-keng, og'izlari tor.

Yana ishq atvoridakim, ashk va yig'lamoq muqobalasida oh va issig' dam umda[18]dur. Turklar damni choqing'a, ohni ildirimg'a nisbat berib debdurlarkim,

Bayt:

Firoqing ichra ulus o'rtamakka, ey mohim,

Choqin durur damimu ildirim durur ohim.

Sort tilida choqin va ildirimdek mutaayyin va muKjtabar ikki nimag'a ot qo'ymaydururlar va arab tili bila barq va soiqa bila ado qilibdurlar.

Va husn taKjrifida ulug'roq xolg'akim, turklar meng ot qo'yupturlar, alar ot qo'ymaydururlar.

Turk bu taKjrifni bu navKj ado qilibdurkim,

Bayt:

Aningkim, ol enginda meng yaratti,

Bo'yi birla sochini teng yaratti.

Agar[19] birin-birin alfoz vazKjidakim, alar taqdir qilibdurlar, taarruz qililsa, so'z uzar.

Nevchunki, ko'p voqiKjdur. Yana sheKjrda barcha tabKj ahli qoshida ravshan va majmuKj fusaho ollida mubarhandurki, tajnis va iyhom bag'oit kulliytur. Va bu farxunda iborat va xujasta alfoz

va ishoratda forsidin ko'proq tajnis omiz lafz va iyxom angez nukta borki, nazmg'a mujibi

zeb va ziynat va boisi takalluf va sanKjatdur. Masalan: ot lafziki, bir maKjnisi alamdur, yana

bir maKjnisi markabdur va yana bir maKjnisi amrdurki, toshni yo o'qni ot, deb buyurg'aylar. Bu

tajnisda mundoq deyilibdurkim. Bayt:

Chun pariyu hurdur oting, begim,

SurKjat ichra dev erur oting, begim,

Har xadangikim, ulus andin qochar,

Notavon jonim sari oting, begim.

Va bu ikki baytki, tajnisi tomdu, ham turk shuaro xos sasidurki, sortda yo'qtur va

muni tuyug' lerlar. Va muning taKjrifin "Mizonul-avzon" otlig' aruzga bitilibdur, anda qililibdur.

Yana it lafzi va anda dog'i bu navKj uch maKjni bor, andoqki

Bayt:

E raqib, o'zni anga tutsang ham it,

Bizga rahm aylab uning ko'yidin it.

Garchi bor dezaxcha ishqing shuKjlasi,

Bizni o'z ilging bila ul sori it.

Va tush lafzida ham bu navKj uch maKjni bor. Va yana yon lafzida va yoq lafzida ham bu holdur va bu navKj lafziki, anda uch maKjni bo'lg'ay, had va hasr[20]din ko'prak topilur. Va xili lafz ham topilurki, to'rt maKjnisi bo'lg'ay, andoqki, bor lafziki, bir maKjnisi mavjudlug'dur va bir maKjnisi amrdur boruvg'a va bir maKjnisi yukdur va bir maKjnisi samardur[21]. Va andoq lafz ham topilurki, besh maKjnisi bo'lg'ay: sog'in lafzidekki, bir maKjnisi yod qilmoqqa amrdur va biri sutluk qo'y otidur va ishq masti va majnuni va bemori muqobalasida sog'in desa, har biriga itloq qilsa bo'lur. Yana andoqki, tuz lafziki necha maKjni iroda qilsa bo'lur. Biri tuzki, o'q yo nayzadek nimani derlar- Yana - tuz hamvor[22] dashtni derlar. Yana tuzB B"rost kishini derlar. Yana tuzB B"sozni tuzmakka amr qilmog'ni, yana tuz - ikki kishi orasida muvofaqat solmog'ni (derlar). Yana tuz - bir majlis asbobini ham desa bo'lur. Va ko'k lafzin ham necha maKjni bila istiKjmol qilurlar. Biri ko'kvB"osmonni derlar. Yana ko'k ohangdur. Yana ko'ktegrada ko'klamdur. Yana ko'k qadog'ni ham derlar. Yana ko'k sabza va o'langni dog'i derlar. Bu navKj alfoz hamki, uch maKjni va to'rt maKjni va ortug'roqkim, iroda qilsa bo'lg'ay, ko'p borki, forsiy alfozda andoq yo'qtur.

Va maKjruf va majhul qofiyada "voviy", "yoyiy" hamki, forsiy ashKjorda voqikj bo'lur, ikki harakatdin ortuq bo'lmas[23], "voviy"; andoqki xo'd va dud na zo'r va nur, va "yoyiy"; andoqki: pir va sher. Va turkiy alfozda bu maKjruf, majhul harakat to'rt navKj topilur ham "voviy" va ham "yoyiy"si. "Voviy"si andoqki, o'tki shayKji muhriqdur[24] va o't murur[25] maKjnisi bila va o't muqammirg'a burd jihatidin amr[26], va o'tki boridin iriq[27] harakatdur, kallani o'tg'a tutup, tukin aritur maKjnidatur. Yana bir misol: to'rki, domdur[28] yana to'rki, andin daqiqroq[29]durki, qush o'ltur yig'ochdur, to'rki, andin daqiqroqdur: uyning to'ridur va to'rki, barchadin irikdur: to'rslug'ni yo eshikni to'rmak o'ydur.

Va yoyiy misol uch harakatdin ortuq topilmas bezki sort "qadud"; der va bizki "mo"; va nahnu[30] maKjnisi biladur va biyzki "darafsh"; derlar. Yana bir misol: Terki, termak maKjnisi biladur. Terki, andin daqiqdur, uldurki, sortlar ani "araq"; va "xay"; derlar. Va tir ki, boridin iriqdur, o'q maKjnisi biladur. Va bu navKj alfoz ko'p, uch harakat bila vazKj qilibdurlarki, holo shoyikjdur. Va necha hurufqa iborat vusKjati uchun, balki qofiya suhulati uchun bir-biriga shirkat beribdurlar. Ul jumladin biri, "alif" bila "ho" orasida munosabat va mushorakat beribdurlarki, bir lafzni ham oxiri alif lafz bila qofiya qilsa bo'lur[31]. Andoqki, "aro" lafzin "saro" va "daro" bila qofiya qilsa bo'lur, "sara" va "dara" bila ham qofiya qilsa bo'lur. Yana bir misol: andoqki "yado" lafzin "sado" bila qofiya qilsa bo'lur, "boda" bila ham qilsa bo'lur. Va "vov" bila "zamma"[32] orasida ham ul navKj shirkatdur. Andoqki, "erur" lafzin "hur", "dur"[33] lafzi bi-la qofiya qilsa bo'lur, "g'urur" va "zarur" lafzi bila ham joyizdur. Va "yo" bila "kasra"[34] orasida dog'i bu navKjdur. Andoqki, "og'ir" va "bog'ir" alfozin "sodir" va "qodir[35]" alfozi bila qofiya qilsa bo'lur, "taKjxir" va "tag'yir" alfozi bila ham bo'lurki, forsiy alfozda bu suhulalar[36] yo'qtur. Va bu alfoz voziKjlari ko'p nimada juzKjiyotqa taarruz qilib, g'arib mazmun va mafhumlar uchun alfoz vazKj qilibdurlar[37]. Andoqki, baKjzi masodirda[38] o'tti. Yana g'izo[39] va har taomki, esa bo'lur, eguluk derlar, va sort elnning ko'pi, balki barchasi emakni ham va ichmakni ham "xo'rdani"lafzi bila ado qilurlar. Va uluq qardosh va kichik qardoshni ikkalasin "brodar" derlar va turklar ulug'ni - "og'a" va kichikni "ini" derlar, va alar ulug', kichik qiz qardoshni ham "xohar" derlar. Va bular ulug'ni - "egachi" va kichikni "singil" derlar. Va bular otaning og'a-inisin "opag'a" derlar. Va onaning og'a-inisin - "tag'oyi" (derlar). Va alar hechqaysig'a ot taKjyin qilmaydurlar va arab tili bila "em"; va xol derlar va ko'kaltoshni turkcha til bila derlar. Va atka va enagani ham bu til bila ayturlar. Bir mutaayyin nimakim "oq uydur", anga "hargoh" ot qo'yupturlar. Ammo aning ajzosining[40] ko'pini turk tili bila ayturlar. Andoqki, tungluk va uzuk va to'rslug' va bosrug' va chig' va qanot va ko'znak va uvug' va bog'ish va bo'sag'a va erkina va alo hozal-qiyos[41]. Va ov va qushki, salotin odob va rusumida har qaysi boshqa mutaayyin ishitor, ikalasin, "shikor" derlar. Va ovda umdaki[42] kiyikdur, turk aning erkakin "huna" va tishisin "qilchoqchi" der. Yana suyqunning ham erkakin "bug'u" va tishisin "maral" der. Sort ohu va gavazndin o'zga nima demas. Va bir sho'ru shaynlig'[43] ovki, to'ng'uz ovidur, aning ham erkagini "qobon", tishisin "megachin" va ushog'in "cho'rpa" derlar. Va sort barchasin "xuk" va "guroz" lafzi bila aytur. Va kelduk qushqaki, anda muqarrar va mashhur ilbosun o'rdakdur. Va sort el ilbosunni xud bilmas. Tog'i turk o'rdakning erkagin "so'na" va tishisin "bo'rehin" der. Va sort munga ham ot qo'ymaydur. Va nar va moda ikkalasin "murg'obi"der. Va o'rdakning anvoi bilur qushchilar qoshida, masalan, jo'rka va erka, suqtur va olmabosh va chokirqanot va temurqanot va aldaldag'a va olapuka va bog'chol va bu yo'sunluq derlarki, etmish navKj bo'lurkim, sort borisin murg'obi-o'q der. Va agar bir-biridan mutamayyaz qilsa[44], turkcha ot bila-o'q aytur. Yana ot anvoidaki, tubuchoq va arg'umoq va yaka va yobu va totu yo'sunliqb B"borini turkcha-o'q ayturlar. Va otning yoshin dag'i ko'prakini turkcha ayturlar. Bir qulunni "kurra" derlar. O'zga: toy va g'o'nan va

do'nan va tulan va chirg'a va lang'a deguncha fasihroqlari turkcha derlar va ko'pragi muni ham bilmaslar.

Va otning iyarin agarchi "zin" derlar, ammo ko'prak ajzosin, misli: jibilgir va hano va to'qum va jorlig' va ularchog' va g'anjug'a va jilbo'r va qushqun va qantar va tufak va to'qa yo'sunluq ko'pin turkcha ayturlar va qamchini agar "tozyona" derlar, ammo buldurgasin va chubchurg'asin turkcha ayturlar. Va jiba va javshan va ko'ha va qolg'anduruq va qorbichi va kechim va oha yo'sunluq urush asbobin ham turk tili bila ayturlar.

Va maKjhudiy albisadin[45] misli: dastor va qalpoq va navro'ziy va to'ppi va shirdog' va dakla va yalak va yog'lig' va terlik va qur yo'sunlug'b'nimalarni borisin turk tili bila ayturlar.

Yeguluklardin agarchi qo'y muchalaridin baKjzig'a ot quyupturlar, ammo orqani va oshug'lug' ilikni va yon so'ngakni va qoburg'ani va ilikni va o'rta ilik va bo'g'uzlag'uni turkcha ayturlar. Va yana baKjzi emaklardin qaymog' va qatlama va bulamog' va qurut va uloba va mantu va quymog' va urkamochni ham turkcha ayturlar. Va qimizni va suzmani va boxsumni va bo'zani dag'i turkcha ayturlar. Yana tutmoch va umoch va kumoch va tolg'onni ham turkcha ayturlar. Va bu navKj juzKjiyotqa mashg'ulluq qilsa bag'oyat ko'p topilur.

Ammo kulliyrak kalimotni ado qilali: arab tilining sarfiy istilohining avbobida bir bobdurki, anga - mufoala bobi ot qo'yupturlarki, lafz bir mazkur bo'lur, ammo ikki kishi feKjlig'a mushtamildurki, bir navKj voqiKj bo'lg'ay. Andoqki, "muoraza" va "muqobala" va "mushoara" va "mukolama" va kulliy bobdur va munda azim favoid hosil. Va forsiygo'ylar muncha fasohat va balog'at daKjvosi bila bu foydadin mahrum. Ammo turk bulag'osi bu foydag'a taarruz qilibdurlar. Va masdarg'a bir "Shin" harfi ilhoq "ilmoq bila ul maqsudni topibdur[46]. Andoqki, "chopishmoq" va "topishmoq" va "quchushmoq" va "o'pushmak" va bu shoyiKj lafzdir. Va bu lafz[47] vozii azizlarg'a joyi taslim va tahsindurki, bag'oyat xo'b qilibdurlar. Va bu fasohat bila sort, fusahosidan tamom sijilibdurlar. Yana arabiy sarf istilohda ikki mafKjulluq feKjllar borki, aning adosi dog'i muKjtabar va kulliydur. Andin dog'i sortlar oriy qolibdurlar. Va atrok anga ham xo'broq vajh bila mutobaat qilibdurlar. Arabiy andoqki, "AKjtaytu Zaydan dirhaman", bu tarkibda uch lafz mazkur bo'lur. Alar lafzg'a bir harf orturg'on bila munga o'xshash bir zamirni orturubturlar, bag'oyat muxtasar va mufid tushubtur[48]. Andoqki, yugurt va qildurt va yashurt va chiqart. Yana bir adolari borki, baKjzi alfozning so'ngg'ida "ch, i" ki, "chi" lafzidir, ortturlar, yo mansabning yo hunarning yo peshaning[49] izhori uchun; forsiyda yo'qtur, balki alar ham turkcha ayturlar.

Mansabda andoqki, qo'rchi, va suvchi va xizonachi va kerak-yarog'chi va chavgonchi va nayzachi va shukurchi va yurtchi va shilonchi va axtachi yo'sunlug' ko'ptur.

Hunar va peshada andoqki, qushchi va borschi va qo'ruqchi va tamg'achi va jibachi va yo'rg'achi va halvochi va kemachi va qo'ychi. Andoqki, qush hunarida dog'i bu istiloh bordur, andoqki, qozchi va quvchi va turnachi va kiyikchi va tovushqonchiki, sort lafzida yo'qtur. Va alar mazkur bo'lg'onlarning ko'pin turkcha ayturlar.

Yana bir navKj iborat va adolari borkim, birovdin bir ishni gumon eltmak bila ul ishni il kishiga nisbat guna[50] berurlar, yo'qki, tahqiq yuzidin, balki mazanna[51] va gumon haysiyatidin[52], ammo munda diqqat[53] ko'ptur Andoqki: borg'udek va yorg'udek va kelgudek va bilgudek va aytqudek va qaytqudek va urg'udek va so'rg'udek va bu forsiyda bo'lmas.

Va baKjzi alfozning oxirida bir "chim" harfi vasl qilurlar[54] va aning bila ul fiKjlda suKjrat yo'sunluq iroda qilurlar. Andoqki, tegach va aytgach va borg'och va yorg'och va topkoch va sotqoch, yana bir "re" harfiki, baKjzi lafzning oxirig'a ilhoq qilurlar, andin mubolag'a va saKjy iroda qilurlar, andoqki, bilako'r va qilako'r va ketako'r va etako'r. Va yana bir rang yo bir sifatning shumuli xolig'a mubolag'a uchun aning avvalida avval harfig'a bir "p" yo "mim" izofa qilib, ul shayKjg'a zoid qilurlar; "p" misoli: op-oq qap-qaro, qip-qizil, sap-sarig', yup yumaloq, yap-yassi, opochug', chup-chuqur, bu navKj xili ham topilur, "mim" misoli: ko'm-ko'k, yam-yashil, bo'm-bo'z[55]. Yana bir "vov" va "lom" baKjzi lafzg'a ilhoq qilib bir maxsus sifatqa taKjyin qilurki, salotinning xoh razm asbobi uchun va xoh bazm jihoti uchun muKjtabardur[56]. Andoqki, hirovul, qarovul va chingdovul va yankovul va so'zivil va patovul va kitpovul va yasovul va bakovul va shig'ovul va daqavul kim, alar mundin ulviy[57]durlar.

Yana baKjzi lafzg'a bir "lom" ilqoq qilurlarkim, ul shayning ul sifatda rusuxig'a[58] dalolat qilur. Andoqki, qahol va yasol va qabol va tunqol va birqol va to'sqol va sevarg'ol.

Bu alfoz va iboratda bu navKj daqoyiq ko'pdurkim, bu kunga degincha hech kishi haqiqatig'a mulohaza qilimag'on jihatdin bu yashurun qolibdur. Va hunarsiz turkning sitam zarif[59] yigitlari osonliqqa bo'la forsiy alfoz bila nazm ayturg'a mashg'ul bo'lubturlar. Va filhaqiqat agar kishi yaxshi mulohaza va taammul[60] qilsa, chun bu lafzda muncha vusKjat[61] va maydonida muncha fushat[62] topilur. Kerakkim[63], munda har navKj suxanguzorlig' va fasihguftorlig' va nazmsozlig' va fasona pardozlig' osonroq bo'Kjlg'ay va voqiKj osonroqdur.

Andin so'ngrakim, turk tilining jomiiyati[64] muncha daloil bila sobit bo'ldi, kerak erdikim, bu xalq orasidin paydo bo'lg'on tabKj ahli salohiyat va tabKjlarin o'z tillari turg'och, o'zga til bila zohir qilmasa erdi va ishga buyurmasalar erdi. Va agar ikkalasi til bila aytur qobiliyatlar bo'lsa, o'z tillari bila ko'prak aytsalar erdi, va yana bir til bila ozroq aytsalar erdi. Va agar mubolag'a qilsalar, ikkalasi til bila teng aytsalar erdi. Bu ihtimolg'a xud yo'l bersa bo'lmaskim, turk ulusining xushtabaKjlari majmui sort tili bila nazm aytqaylar va bilkul turk tili bila aytmag'ylar, balki ko'pi ayta olmag'aylar va aytsalar ham sort turk tili bila nazm aytqondek fasih turklar qoshida o'quy va o'tkara olmag'aylar va o'qusalar har

lafzlarig'a yuz ayb topilg'ay va har tarkiblarig'a yuz eKjtiroz vorid bo'lg'ay.

Bas bu haysiyatlardin andoq malum bo'lurkim, bu tilda g'arib alfoz va ado ko'pdur. Muni xush oyanda tartib va raboyanda tarkib bila bog'lamoq'ining dushvorlig'i bor. Muftadiy tabKji ul nazmni dushvorlig' bila bog'lamoqdin ko'ft topib, mutanaffir bo'lur va osonroq sari mayl qilur. Chun necha qatla bu navKj voqikj bo'ldi, tabKji xo'y qildi. Chun tabiat muKjtod bo'ldi, o'z muKjtodin qo'yub g'ayri muKjtodg'akim, mushkilroq ham bo'lg'ay, mayl qilmog'i mutaazzirdur. Yana ulkim, fahm jinsi ojlzarni ham moyil, balki mushtag'il ushbu navKjg'a ko'rar va iymon va rasm ahli tariqidin chiqmog'ni munssib ko'rmas, va bu navKj bila qolur. Va muftadig'a yana odatdurkim, tabKjiddin ul nima bosh ursa, chun o'z zodai tabKji o'ziga mahbub ekanga majbuldur, tilarki, ani bu fan ahlig'a arz qilib jilva bergay. Chun bu fan ahli forsiygo'yduurlar va turk alfozidin bahramand emaslar, tabKji ul jonibdin iKjroz qilib, bu fang'a mashg'ul el sari mayl ko'rguzur. Emdiki mayl ko'rguzdi, munosabatlar topib ham bu xayldin bo'lur. Andoqki, bu zamonda bo'lubtur. Bori har taqdir bilaki bor, bovujud turk alfoznning forsiyg'a muncha maziya va nafs amrda muncha diqqati va vus'ati nazm tariqida shoyikj emas erdi va kitmon nihon xonasig'a tushub erdi, balki matruk bo'lurg'a yovushub erdi

[65].

Bu xoksorg'a sabo avoildakim, og'iz huqqasidin biror gavhar zohir bo'laboshlar, ul gavharlar hanuz nazm silkiga kirmaydur erdikim, zamir darKjyosidin nazm silkiga tortilg'on gavharlar tabKj g'avvosi saKjyi bila og'iz sohilig'a kelaboshlamoq ko'rguzup erdi. Chun mazkur bo'lg'on qoida bidakim, ado toptib b'mayl forsiy sari bo'ldi. Ammo chun shuur sinnig'a qadam vo'yuldi, chun hak subhonahu va taolo tabKjg'a g'arobat sari maylni zotiy va diqqat va dushvorpisandliqqa shuruKjni jibilliy qilib erdi, turk alfozig'a dog'i mulohazani lozim qo'ruldi - olame nazarg'a keldi, o'n sakkiz ming olamdin ortuq; anda zeb va ziynat sipehri tabKjg'a malum bo'ldi, to'qquz falakdin ortuq; anda fazl va rifKjat maxzani uchradi, durlari kavokib gavharlaridin raxshandaroq va gulshani yo'luqti, gullari sipehr axtaridin duraxshandaroq; harimi atrofi el ayog'i etmakdin masun va ajnosi g'aroyibi g'ayr ilgi tegmakdin maKjmun. Ammo maxzanining yiloni xunxor va gulshanining tikani behad va shudgor. Xayolg'a keldikim, hamonoki, bu yilonlar neshi nashtaridin tabKj ahli xiradmandlari bu maxzandin bahra topmay utupturlar. Va ko'ngulga andaq evrudikim, go'yo bu tikanlar sarzanishi zararidin nazm xayli guldastabandlari bu gulshandin bazm tuzgucha gul iliklay olmay yo'l tutupturlar.

Chun bu tariqda himmat oliy erdi va tabKj bebok va louboliy, o'targa qo'ymadi va tamoshosidin to'ymadi. Ul olam fazosida gabKj sipohi turktozlig'lar tuzdi, va ul sipehr havosida xayol qushi baland parvozlig'lar ko'rguzdi va ul ganj javohiridin zamir sayrafisi nihoyatsiz qiymatlig' laKjl va durri samin oldi. Va ul gulshan rayohinidin ko'ngul gul chini had va g'oyatsiz nakhatlig' gul va yosman qo'ynig'a soldi.

Chun bu muvohib bila g'inolar va bu g'anoyim bila istig'nolar muyassar bo'ldi, muning natoyiji gullari ro'zgor ahlig'a behad va mikdor ochilaboshladi va boshlarig'a beixtiyor sochi-la kirishdi.

Ul jumladin biri - "G'aroyibus-sig'ar" devonidurkim, kichik yoshda tahririm guzorish va tahririmdin nngorish topibdurkim, maoniy g'urabosidin g'arib alfoz libosig'a kiyurupmen va xalq ko'nglin ul g'aribston ahli o'ti bila ko'yduurup men

[66].

Yana "Navodirush-shabob" devonidurki, yigitlik avoyilida bayonim kilkidin namoyish devonig'a va ro'yish bo'st;onig'a kiribdurkim, ul navodir tamoshosidin yigitlik mulkida g'avg'o solibmen, va mulk yigitlari ko'nglidin orom va qarorni olibmen.

Yana "Badoyiul-vasat" devonidurkim, umr avsatida hayolim xomasi aning zebig'a naqshbandlig' va ziynatig'a sihrpay-vandlig' qilibdurkim, ul badiKjlar vositasidin shaydo ko'ngullar eshigin ishq toshi bila qoqibmen va ul uyga fitna va ofat o'tin yoqibmen.

Yana "Favoidul-kibar" devonidurkim, hayot avoxirida taxayyulum xomasi ani rashki nigorxonai chin va g'ayrati xul-di barin qilibdurkim, anda ulug'larg'a foidalar zulolin etkurupmen va havaslari shuKjlasig'a nasoyih zulolidin suv urupmen.

Bu to'rt devon ovozasin chun rubKji maskung'a etkurupmen, "Xamsa" panjasig'a panja urubmen. Avvalkim, "Hayratul-abror" bog'ida tabKjim gullar ochibdur, Shayx Nizomiy ruhi "Maxzanul-asror" idin boshimg'a durlar sochibdur.

Yana chun "Farhod va Shirin" shabistonig'a xayolim yuz tutubtur. Mir Xusrav dami "Shirin va Xusrav" o'tidin charog'imni yorutubtur.

Yana chun "Layli va Majnun" vodusida ishqim po'ya urub, Xoja Himmatin "Gavharnoma"sidin nisoring'a gavharlar etkuruptur.

Yana chun "SabKjai Sayyora" rasadin zamirim bog'labtur, Ashraf "Haft paykar"ining etti hurvashin peshkashimg'a yarog'labtur.

Yana chun "Saddi Skandariy" asosin xotirim muhandisi solibdur, Hazrati Maxdum "Xiradnoma"sidin ko'si isloh va imdod cholibdur.

Bu "Xamsa" shug'lidin chun farog'at topibmen, taxayyulum geti navardin salotin taKjrixidashdig'a chopibmen, chun noma savodi zulmatidin "Zubdatut-tavorix" adosin tuzupmen, salotin o'lgan otin bu hayvon suyi bila tirguzupmen.

Chun "Nasoyimul-muhabbat" nafahoti bayonidin kilkim fayzrason bo'lubtur, avliyo-ullo muqaddas ruhi fayzidin olam to'lubtur

[67].

Chun "Lisonut-tayr" ilhoni bila tarannum tuzupmen, hush tili ishorati bila haqiqat asrorin majoz suratida ko'rguzupmen.

Chun "Nasrul-luoliy" xazoyini tarjimasig'a, ettim, "Nazmul-javohir" bila maKjni abkorin hullalarin murassaKj ettim.

Chun "Mizonul-avzon" bahrlarida g'avvos bo'ldum, ul miKjyor bila Nasiri Tusiy uzrin qo'ldum.

Yana dog'i rasoyilg'a qalam surupmen va mukotibg'a raqam urupmenki, forsiy sihrsozlar va pahlaviy afsona pardozlar ham anda avroq oroosta va ajzo pirosta qilibdurlarkim, dom hakam adolat yuzidin ko'z solsa va burung'i forsiy va so'ngg'i turkiy latoyif va daqoyiqidin bahra olsa, hukm so'rar zamonida va har qaysining martabasini taKjyin qilur ovonida umidim uldur va xayoling'a andoq kelurkim, so'zum martabasi avjdin quyi inmagay va bu tartibim kavkabasi aKjlo darajadin o'zga erni beganmagay.

Bu so'zlardin xasm mundoq bilmasun va muddaiy bu navKj gumon qilmasunki, mening tabKjim turk alfozig'a muloyim tushgan uchun taKjrifida mubolag'a izhor qilurmen, va forsiy iboratqa munosabatim ozroq uchun inkor va nafiyg'a isror ko'rguzurmenkim, forsiy alfoz istiyfosin va ul iborat istiqsosin kishi mendin ko'proq qilmaydur erkin va saloh va fasodin mendin yaxshiroq bilmaydur erkinkim, umrum gulshanining toza bahorining tarovati chog'i va hayot ravzasining navras sabzazorining nazohati vaqtikim, o'n besh yoshtin qirq yoshqachadurki, inson xaylining tabKji bulbuli har gul jamolig'a shefta va ruhi parvonasi har shamKj husnig'a firefta bo'lur, vaqt bu avqotdur. Va bu avqotda ko'p g'arib voqiKj hodisdurki, ul voqia birov husn va nozin yo o'z ishq va niyozin sharh etarga bois bo'lur. Va bu hol g'azal tariqida munxasirkim, yo ayturg'a mutaammil bo'lulg'ay yo o'qurig'a mushtag'il. O'qurig'a davovindin bu faqir mutolaasig'a ko'p mashg'ul bo'lmag'on devon oz erkin. Bataxis ishq va dard ahlining rahbar va peshravi Amir Xusrav Dshlaviy devonikim, oshiqliqda dard va niyoz va so'z va gudoz tariqin ul muntashir qildi va oning ishq mashKjalidin bu partav olam tiyra xokdanig'a yoyildi.

Yana haqiqat ahlining sarxayl va sarafrozi Xoja Hofiz Sheroziy nukot va asrorinki, anfosi ruhul-qudsdin nishon aytur va ruhullo anfosidin asar etkurur

[68]

Yana bu faqirning piri va ustozu za tariqat ahlining sohibi irshodi, jamiKj ahlulloning muqtado va shayxul-islomi... Mavloni Abdurrahmon Jomiyning ruhparvar latoyifi va ruh gustar zaroyifikim, andin har g'azal kalvahiyl-munzal va har risola kal-ahodisin-nabiyi mursal oliy shon va rafi makondurkim, alardin har lafz qiymatda durri samindin obdorroq va hirqatda laKjli otashindin barq kirdorroq. Va ikkalasi mazkur bo'lg'on aziz kalomi muKjjiz nizomidin anda choshni va nasib va o'z ishq va kamoloti va nihoyati holoti munga izofaki, hozo shayKjun ajib! Barchasig'a ko'p qatla utupmen, balki ko'pin yod tutupmen, va qasoyid va g'azaliyotlarining g'arib va latofatin bilibmen, balki g'aribroq va latifroqlarig'a tatabbuKjdag'i qilibmen. Qasoyiddin Amir Xusravning "DarKjyoyi abror"ikim, mashhur mundoqdurki, der emish bo'lg'ayki, "yuz ming baytdin ortug' devonlarim g'azaliyoti va qasoyid va masnaviyalarim abyoti agar olam sahifasidin yuyulsa va davron safihasidin mahv bo'lsa, va bu qasida qolsaki, anda maKjni istiyfosi vofiydur, bu fan ahlig'a me-ning fazoyilim dalilig'a kofiydur". Matlai mashhururkim,

Nazm:

Ko'si shah xoliyu bongi g'ulg'ullaash dardi sarast

Har ki qoniKj shud baxushku tar, shahi bahru barast.

Bu sheKjrg'a Hazrati Maxdumiy Nuran javob aytubdurlar, va otin "Lujjatul-asror" bitibdurlar. Va matlai budurkim,

Bayt:

Kunguri ayvoni shah kaz koxi kayvon bartarast,

Raxnho don kash badevori hisori din darast

ki, agar ul darKjyoyi abrordur, bu abri bahordurki, martabada andin balandroq va bahrada andin foydamandroqdurki, aning ustiga soya solurg'a yoyila olur va boshig'a dur afshonlig' dog'i qilaolur. Faqir ikkalasi buzurgvori rafiKj miqdorg'a niyozmandlig' va gadolig' yuzidin tatabbuKj qilibmen va otin "Tuhfatul-afkor" deb men. Va matlai budurkim,

Bayt:

Otashin laKjle ki, toji xusravonro zavarast

Axgare bahri xayoli xom puxtan dar sarast

[69].

Va ko'p maKjni angez iborot va taKjmiya amez ishorot izofa qilibmenki, bu fan ahlining mohirlari musallam tutupturlar. Va har "ishiga bu bobda taraddud bo'lsa Hazrati Mahdumiy Nuranning "Bahoriston" otlig' kitobinkim, ani "Bahoristoni hayot va nigoristoni najot" desa bo'lur, bu matlaKjni bitibdurlar va ietishhod yuzidin taKjrifin aytibdurlarki, bu manshuri davlat sipehr taqig'a osilsa eri bor va bu tug'royi saodatni Mushtariy bo'ynig'a oviza qilsa mujibi mubohot va iftihordur. Ul kitobni oldik va bu mahallini topib nazar soldik va bildikki, ulcha men taKjrifida tahrir qilibmen, taqsir qilibmen.

Yana Mir Xusravning "MirKjotus-safo" otlig' qasidasig'akim, xalloqul-maoniy Xoqoniy Shervoniy tatabbui qilibdur va matlai budurkim,

Bayt:

Dilam tiflastu piri ishq ustozu zabon lonash,
Savodulvajh sabaqu, maskanat kunji dabistonash.

Va Hazrati Maxdumiy Nuran aning javobida "Jilour-ruh" otlig' qasidani debdurlar va
matlai budurkim,

Bayt:

Muallim kist, ishq kunji xomo'shi dabistonash,
Sabaq nodoniyu dono dilam tifli sabaqxonash.

Va faqir ham "Nasimul-xuld" qasidasin ikalasi buzurgvorg'a tatabbuKj qilibmen va matlai
budurkim,

Bayt:

Muallim ishq piri aql don tifli sabaqxonash.

Payi taKjdibi tifi inak falak shud charxi gardonash.

Bu qasidag'a dog'i ko'p maoniy gavhari darj va umr naqdi xarj bo'lubdur

[70].

Yana "Ruhul-quds" qasidasin baland ovoza qilibmenki qudsiylar ruhin andin toza
qilibmen va matlai bu dururkim,

Bayt:

Zihi baxomai qudrat musavvar ashKjyo,

Hazor nakshi ajab har zamon azo' paydo.

Yana "Aynul-hayot" qasidasi zulolin etkurupmenki, g'aflat ahlining o'luk badanlarig'a jon
kiyurupmen va matlai budurkim,

Nazm:

Hojiboni shab chu shodirvoni savdo afganand,

Jilva dar xayli butoni moh siymo afganand.

Yana "Minhojun-najot" qasidasida hidoyat tariqin tuzupmen va zalolat ahlig'a najot
shahrohin ko'rkuzupmen va matlai budurkim,

Bayt:

Zihi az shamKji ro'yat chashmi mardum gashta nuroniy,

Jahonro mardumi chashm omadi az ayni insoniy.

Yana "Quvvatul-qulub" qasidasinki, kilkim sabt etibdur, haqiqat yo'lida zaKjflig'

ko'ngullarga ul qutdin quvvat etibdur va matlai budurkim,

Bayt:

Jahonki, marhalai tangi shohrohi fanost,

Daro' masoz iqomatki, rohi shohu gadost.

Bu olti qasida hamd va naKjt va sano va mavKjizatdur va ahli tasavvuf va haqiqat tili bila
maKjrifat.

Yana zohir shuarosi tariqida ham to'rt qasidaki, "Fusuli arbaa" g'a mavsumdur va andin to'rt

fasl: harorat va burudat va rutubat va yabusati kayfiyati maKjlum, xomam raqam qilibdurki, to'rt

fasl xosiyati asaridek rubKji maskung'a yoyilibdur

[71].

Yana suxanpardoz ustozu oliy shon Xoja Kalimiddin Salmonki, qasida maydonining chobuk

suvoridur va o'z zamonining benazir suxanguzori, mashhurdurki, chun masnuKj qasidasi tartibig'a

qalam surubtur, o'n sekkizda itmom etkurubdur. Voqian ishi qilibdurki, nazm ahli aning

taammuqida hayron va taammulida sargardondurlar. TarsiKj sanKjatikim, matlaKjdin o'zga baytda

bo'la olmas, ul qasidaning agarchi mustaxraj matlai rostdur, ammo asli matlaKjda avvalg'i

misraKjning bir lafzida taxalluf qilibdur va matlai budurkim,

Bayt:

Safoyi safvati ro'yat birext obi bahor

Havoyi jannati ko'yat ba bext mushki tator.

Bu matlaKjg'a tatabbuKj qilg'on ko'p suxanvarlar va nazm gustarlar chun muqobalada debdurlar,

lat ebdurlar. Bu faqirning matlai budurkim,

Bayt:

Chunon vazid ba bo'ston nasimi fasli bahor,

Kazon rasid ba yoron shamimi vasli nigor.

Basorat ahli mulohaza qilsalar bilurlarki, bu matlaKj-tarsiKjg'a voqiKj bulur, aybdin muarro

va murassaKjg'a kelur, eKjtirozdin mubarrodur. Bu navKj sheKjrning taKjkid va mubolag'asi uchun yana bir

ruboiy ham debmenki, to Xalil binni Ahmad ruboiy qoidasin vazKj qilibdur, tarsiKj sanKjatida

ruboiy aytilg'on eshitilmaydur, balki yo'qtur va ul budurkim,

Bayt:

E ro'yi tu kavkabi jahon oroyi,

Ve bo'yi tu ashhabi ravon osoyi.

Be mo'yi tu, yorab chunon farsoyi

Giso'yi tu chun shabi fig'on afzoyi.

Yana forsiy g'azaliyot devoni Xoja Hofiz tavridakim, jamiKj suxan adolar va nazm pirolar

nazarida mustahsan vaKj matbuKjdur, tartib beribmenkim, olti mingdin abyoti adadi ko'prakdurki,

ko'prak ul hazrat sheKjrig'a tatabbuKj voqiKj bo'lubtur. Va baKjzi Hazrati Shayx Muslihiddin SaKjdiy

(quddisa sirruhu)g'akim, g'azal tavri muxtariidur. Va baKjzi Mir Xusravg'akim, ishq

otashkadasining shuKjla angezidur va dard g'aribxonasining ashkrezi. Va baKjzi Hazrati Maxdum

8 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

Nurang'akim, kamol avjining mehri lomiidur va mazkur bo'lg'on azizlar holotining jomniki, bu devon xaloyiq orasida shoyiKjdur va ro'zgor ahlining tabKjlari ul sari rojiKj va anda kup turluk dilkash adolar va dilpazir maKjnolar voqiKjdirki, tafsili bu faqirdin munosib emas. Va anda har navKj nazm asnofidin, misli: muqattaot va ruboiyot va masnaviy va taKjrix va lug'az va ul jumladin besh yuzga yaqin muammokim, ko'pi Hazrati Maxdumiy Nuran muborak nazarig'a etibdur va ul hazratning isloh va tahsini sharaftin kasb etibdurkim, xomamdin ro'zgor safhasig'a yozilibdur va qalamim layl va nahor avreqida naqsh qilibdur [72].

Bulardin dog'i boshqa, yigitligim zamoni va shabob ayyomi ovonida ko'prak sheKjrda sihrsoz va nazmda fusun pardoz shuaroning shirin ashKjori va rangin abyotidin ellik mingdin ortuq yod tutupmen va alar zavq va xushhollig'idin o'zumni ovutupmen va saloh va fasodlarig'a fikr aytibmen, va maxfiy daqoyiqig'a taamul va tafakkurlar bila etibmen, va forsiy alfez ayb va hunari mulohazasi idrokida tabim o'zin solmaydur, balki ul vodiy qatKjida kilkim ravandasi tez gomlig' bila qadam urmag'on er qolmaydur. Va o'ttuz yildin ortuq va qirq yilg'a yaqindurkim, Xuroson mulkikim, fazlu kamol ahlig'a olam mamelikining misri muazzami va savodi aKjzamidur, bu mulkning jamiKj nazm ahli shuaroyi shirin kalomi va fusahoyi vojibul-ihitromi har ne har maKjni bilakim, avroq yuziga oroyish va har alfoz bilakim, ajzo izorig'a namoyish beribdurlar, bu faqir suhbatig'a etkurubdurlar va bu zaif ollinda o'tkaribdurlar va hak va isloh iltimosin qilibdurlar, va xotirg'a qilg'on nuktaki, aytilibdur, insof yuzidin musallam tutupturlar va agar baKjzi ibo qilibdurlar daloyil bila alarg'a xotir nishon qililibdur, andin so'ngra qabul qilib, o'zlarin shokir va mamnun bilibdurlar. Va baso maoniy ahli xurdadonlar va daqoyiq xayli daqiq bayonlarki, Anvariyy va Salmon sheKjrda har biri birining jonibin tutub bahslar qilib, so'zlari bir-biridan o'tmagandin so'ngra bu faqir ollig'a muhokama uchun kelturupturlar va har ne hukm topib dururlar musallam tutub, munoqashalari bartaraf bo'lubtur. Va g'azalda Mir Shohiy va Mavlono Kotibiy va alar g'ayri tarafidin dog'i bu yo'sunluq va masnaviyda hazrat Shayx Nizomiy va Mir Xusrav Dehlaviy jonibidin dog'i bu dasturlug' ko'p noqiKj bo'lupdur [73].

Barchadin kulliyrok sanad bukim, hazrati irshod panohi... Nuranki,... forsiy so'zda jamiKj alar so'zidin yuqoriroq so'z yo'qtur, ko'prak kutub va rasoil va g'azaliyot va kasoyiddaki, maoniy gavharlarin nazm silkiga kiydurur erdilar va zamir nihonxonasidin anjuman tamoshogohig'a jilva berur erdilar, aning musvaddasin burunroq bu faqirg'a iltifot va eKjtikod yuzidin berur erdilarkim: "Bu avroqni ol va boshtin oyog'iga nazar sol, xotiringg'a har ne aytqudek so'z kelsa ayt", deb va har neishorat bo'lg'onikim, mazkur bo'ldi, zohir qilsam maqbul tushar erdi. Bu daKjvog'a dalil bukim, o'ndin ortuq kutub va rasoilda ul hazrat bu faqirning otin mazkur qilibdurlar. Va ko'pi tabKj va idrok va munga munosib nimalarga nisbat berib, mastur qilibdurlar. Bu qabul nazari asaridin bir qarndin ortuq sulton-us-salotin sipehr oyin suhbatlarida va firdavs tazKjyin xidmatlaridakim, ahli kalomdin va maqoldin fazl va kamol zumrasining majmaidur va ilm va fazlning manbaidur, bu faqirning so'ziga martaba rafiKj va maqola vasiKj erdi, va o'ziga so'z jihatidin azim eKjtibor va oo'ziga o'z jihatidin biyik poya va miqdor.

Va sulton-us-salotinki, mazhari lutfi ilohiy va mazhari anvori haqoyiqi nomutanohiydur va farxunda zamiri: ulum gavharining darKjyosi va xujasta xotiri xoksor bandalar zotining kimiyosidur, bu toyifaning ko'prak istiloh va qavoididin oliy majlisda so'z o'tsa muxotab bu faqir, fasohat va balog'at ahli natoyiji tabKjidan har ne mazkur bo'lsa mushorun ilayx bu haqirni qilur erdilar. Va ul miqdor bu tufrog'ning rutbasin falakka etkurup va oncha bu zarraning poyosin quyoshdin oshurup erdilarkim, o'zlarining xurshed fayz tabKjlaridin zuhur qilg'on risolaki, o'z gavharrez qalamlaridin nigorish topibdur va o'z kamohii holatlari kayfiyatida guzorish surati tutupdur, bu boyri bandalarini nazm tariqining barcha navKjida taKjriklar bitib, "sohibqiron"liq laqabi bila sarafroz qilibdurlar va bemisl va anbozlig' vasfi bila mumtoz etibdurlar va muqarrardurki, humoyun tabKjlari zamon mushkilotining miKjyorida, farxunda zihnlari olam daqoyiqining halloli va sohib asrori.

Bandai-xoksor agarchi tufrog'din o'ksuk erdim, ammo ul quyosh tarbiyati bila rango-rang gullar ochtim va bu afgandai beiKjtibor agarchi zarradin kamroq erdim, ul sahob taqviyati bila gunogun durlar sochtim va dilso'z abKjyotim munojot ahlig'a oshub va g'avg'o soldi va bazm afro'z g'azaliyotim xarobotiylarg'a oh va vovaylo soldi.

Hosili kalom andin so'ngrakim, muncha qaviy daloil va azim shavohid bila bu faqirning vuqufi, balki mahorati bu fanning forsiy va turkiy nazmda sobit va ravshan bo'ldi, agar birni yana birga tarjih qilsam kerakki, bu toyifadin hech kishiga musallam tutup sidq demakdin o'zga maqol va majol bo'lmag'ay. Bataxsiski, muncha burhoni qotiKj bila ham qatKj topqay va istishhodga bu musvaddaning ham lafzi yo'qki, har harfi farKjyod urg'aylar va g'avg'o ko'targaylar [74]

Yana bir kulliya bu kim, to mulk arab xulafosi va salotinida erdi, falak ul vaqtda nazm dabirig'a arab tili bila jilva berdi, andoqki, Hasson Sobitdek va Laqitdek malikul-kalom suxan guzorlar va maKjniy ofarin fasohat shiorlar paydo bo'ldilar va o'z tillari bila nazm adosining dodin berdilar.

Bu munosabat bila arab salotini dog'i Ibrohim Mahdiydek va MaKjmun xalifadek va bulardin o'zga ham salotinzodalar g'arro nazmlardin qasoyid aytilar va favoid zohir qildilar. Chun mulkdin baKjzi aqolim va kishvarda sort salotini mustaqil bo'ldilar, ul munosabat bila forsiygo'y shuaro zuhur qildilar. Qasidada Xoqoniy va Anvari va Kamol Ismoil va Zahir va Salmondek va masnaviyda ustoz fan Firdavskiy va nodiri zamon Shayx Nizomiy va joduyi hind Mir Xusravdek va g'azalda muxtari vaqt Shayx Muslihiddin SaKjdiy va yagonai asr Xoja Hofiz Sheroziydekki, bularning taKjrifi yuqoriroq chun shammai surulupdur va vasflarig'a qalam urulupdur. So'zni uzotmoq hojat emas va kalom tatvilin maKjni ahli mustahsan demas. Va bu munosabat bila sort salotinidin ham Sulton Tug'ruldek va Shoh ShijoKjdek oliy qadr podshohlar va rafiKj martaba anjum sipohlar rangin abKjyot va shirin g'azaliyot aytilar va zamonlarida mashhur bo'ldi va ro'zgorlari avroqida adastur. To mulk arab va sort salotinidin turk xonlarig'a intiqol topdi, Halokuxon zamonidin sultoni sohibqiron Temur Ko'ragon zamonidin farzandi xalafi Shohrux Sultonning zamonining oxirig'acha turk tili bila shuaro paydo bo'ldilar. Va ul hazratning avlod va ahfodidin ham xush tabKj salotini zuhurg'a keldi: shuaro Sakkokiy va Haydar Xorazmiy va Atoiy va Muqimiy va Yaqiniy va Amiriy va Gadoyideklar. Va forsiy mazkur bo'lg'on shuaro muqobalasida kishi paydo bo'lmadi, bir Mavlono Lutfiyidin o'egakim, birnecha matlaKjlari borkim, tabKj ahli qoshida o'qusa bo'lur. Ul jumladin biri budurkim,

Bayt:

Ulki husn etti bahona elni shaydo qilg'ali,

Ko'zgudek qildi seni o'zini paydo qilg'ali.

Va salotindin ham o'lgucha tabKj asari hech qaysidin zohir bo'lmadi va varaq yuziga naqsh qilg'ucha nima qolmadi, Sulton Bobirdin o'zgakim, bu matlaKj alar tabKji asaridurkim

[75].

Bayt:

Necha yuzung ko'rub hayron bo'layin,

Ilohi men senga qurbon bo'layin.

To bu vaqtqachakim,... Abulg'ozi Sulton Husayn Bahodirxon...

Ruboiy:

Kim to falak ofoq uza davr qilur,

Anjum guli har tun bu chamandin ochilur,

Ne shoh aning zoti kibi yod bilur,

Ne tabKj aning tabKjidek istab tapilur.

Digar:

To kim falak evrulur davom o'lsun anga

Iqbol bisotida maqom o'lsun anga

Ham nutq bila jonbaxsh kalom o'lsun anga

Ham nazm kalomi mustadom o'lsun anga.

jahonbonliq taxtida maqom tutti va kishvar sitanliq mas-nadida orom topti,- mulk silkiga amniyat gavharlarin chekti, va jahon mazKjraida jamKjjiyat donalarin ekte, chun salim qalbi gavhari koni masniy erdi va mustaqim zihni mavridi fayzi subhoni, kalom ahlig'a tarfiya va ibtiholar va kalom xaylig'a ravnaq va rivojlar dast berdi. Va har ilmida mufid taKjliflar va har fanda muntij tasniflar qildilar va g'arib rasoyili maKjnaviy zuhur qpldp va ajib davovin va g'azal va qasoyid va masnaviy yoyildi. Va o'z sharif tabKj va latif zihnaridin dog'i, agarchi ham forsiy demakka qodir va ham turkcha aytmogga mohir erdi, ammo asli tabKj iqtizosi va shoyiKj takallum munosabati adosi bila turkiy devon tadvinig'a mayl qildilar va dilpazir abKjyot va benazir g'azaliyot tartib berdilar... Hosilki, turkcha til bila bu navKj devonki, mazkur bo'ldi va taKjrifi bu sifat va oyin bilaki, mastur bo'ldikpm, bu yo'sunluq g'aroyib yo'qki, salotini mukarrami doru hashamdin, balki shuaro qudsiy nafasi masih damdin voqiKj bo'lmaydur va orag'a kirmaydur, voqiKj bo'ldi va orata tushti va aning zuloli hayotining fayzi quyosh chashmasidin o'tgali yovushti va bu toifaning bebahrallari bu ruh naqdidin bahrayob va lab tashnalari bu obi hayotdin serob bo'ldilar. Bovujud bu sultonus-salotinining kimiyo asar xotiri za xurshed osor zamiri dog'i munga moyilki, turk nozimlari o'z alfozlari bila sheKjrg'a mashg'ulluq qilg'aylar va ko'ngul g'unchasi dog'idinki, pechlar chirmanibdur bahor nasimidek anfos bila guldek ochilg'aylar. Va iltifot va ihtimom yuzidin baKjzi maKjnilar topib nazm qilurg'a hukmlar ham jori bo'ldi va so'z uslubig'a taKjyinlar va adosig'a taKjlimlar ham izhori bo'ldi

[76].

Turk ulusi aning xush tabKj beklari va mirzodalari va sohibi zihn pok tabKjlari va ozodalari andoqki, kerak mashg'ulluq asbobin tuza olmadilar va ul navKj tabKj natijasi ko'rguza olmadilarki, andin xushgo'yulug' umidi tutsa bo'lg'ay, balki bu umidni alarning ro'zgori holig'a yovutsa bo'lg'ay. Turfarog' bukum, bu navKj podshohi suxandon targ'ibi va talqini va ihsoni va tahsini qoidai mutobaat va muvofaqatni unutub va joddai nofarmonlig' va zalolatni tutub ko'pi, balki borisi forsiyg'a moyil bo'ldilar va ul til bila nazmg'a qoyil. Bu ish mundin o'zga bo'laolmaski, turk tili taKjrifida andoqki, yuqoriroq mazkur bo'ldi: bovujud alfoz kasrati va iborot vusKjati va maoniy g'arobati va ado salosati dilpazir bog'lamoqta suubat bor, va dilpisand tartib bermakta tabKj ranj va uqubat topar, lozim qurundi turk tili sharhida birnecha varakqa zeb-oroyish bermak va anda hazrati sultonus-salotin muloyamati tabKj va

mahorati zihnlarin sharh etmak va humogon raKjylari tartib bergan devon bobida birnecha so'z gustoxlig' yuzidin so'rmak va ul hazrat kamoli donolik va vuquf tavonolig' nihoyatidin bu fan ashobig'a va bu fazl arbobig'a taKjlimlar berib va talqinlar qilib, bular ul hazratning daqiq so'zin yo anglamay, yo anglasalar buyurulg'on yo'sun bila amal qilmay, yo qilaolmay. Va bu zaifi xoksor ul hazratning qudsiy nafasi posini asrap va vojibul-izKjon hukmlarig'a itoat va farmonbardorliq qilib, ko'nglumdin va tilimdin kelganча va qalamim va iligimdin quvvat fahm qilg'ancha ul hazratqa bovujud bandalig' va ul bandalig' bila saodatmandlig' va farxundalig' - shogirdlikka dog'i o'zumni musharraf va arjumand va mubohiy va sarbaland qildim. Va yillar turk tili va nazmi qoida va uslubida bilmaganlarimni so'rup va mushkillarimni halloli mushkilotim tobug'ida arzg'a etkurup, foydalar topib, kulliy natijalar ko'rdum. Ul hazratning taKjlimi va tarbiyati bila va rahnamoylig'i va taqviyati bila ishim ul erga ettikim, ul hazrat o'z pok tabKjlari natijasidin zohir bo'lg'on risolaki, o'z maorif nigor kilki tahriri erdi va o'z latoyif osor nutqi taqriri, alqobimni yuqori ado qildimki, ne unvon bila sabt qildilarki, mukarrar qilmoq hojat ermas

[77]

Bu bandag'a ham chun bu navKj azim davlatki, haq subhonahu va taoloning "Al-mutakallim" degan ismig'a mazhariyat bo'lg'ay va xaloyiq orasida takallumda aqron va amsoldin imtiyoz va eKjtibor va ulug' ot bila ovoza va ishtihorg'aki, ul hazratning inoyat va ihtimomlari bois bo'ldi, va yuqori mazkur bo'lg'on davovin va masnaviy va soyir kutub va rasoyili maKjnaviyki, to olam binosidur bu toyifadin hech kinga ijtimoi dast bermaydur va ixtiroi muyassar bo'lmaydur, dast berdi va muyassar bo'ldi. Agarchi borchani ul hazratning sharif ismig'a muxayyal va humoyun alqobig'a muzayyal qilibmen, bularni soyir iioyatlar muqobalasida tutup "Al-mutakallim" ismig'a mazhariyatim uzrig'a turkiy va sort lug'ati kayfiyati va haqqqati sharhida bu risolani jamKj qilib bitidim. Va anga "Muhokamatul-lug'atayn" ot qo'ydim, to turk eli tnli fasohat va diqqati va balog'at va vusKjatiki, ul hazrat bu til va iborat bila nazm bisoti tuzupdurlar va masiho anfosi va hizr zulolidin o'luk tirguzmak tariqin olam ahlig'a ko'rguzupdurlar, zohir qildim. Va xayoling'a mundoq kelurkim, turk ulusi fasihlarig'a ulug' haq sobit qildimki, o'z alfoz va iboratlari hahiqati va o'z til va lug'atlari kayfiyatidin voqif bo'ldilar va forsiygo'ylarning iborat va alfoz bobida taKjn qilur sarzanishidin qutuldilar. Alar dog'i ranj va mashaqqatim muqobalasida, chun bu maxfiy ilmdinki, zohir qilibmen, vuquf topsalar, umid ulkim, bu faqirni xayr duosi bila yod qilg'aylar va ruhumni aning bila shod qilg'aylar

[78].

Ruboiy:

Bu nomaki, yozdi qalamim tortib til
TaKjrixin aning jumodiyul-avval bil,
Kunning raqamini chorshanba kilg'il,
To'qquz yuz yildin o'tub erdi besh yil[79].

Kitobda Misol Va Dalil Tariqasida Keltirilgan So'zlar Ro'yxati

(Alifbe tartibida)

aylanmoq
aytqudek
aldaldag'a
arqa
arg'umoq
atka
axtachi
bakovul
bezanmoq
biz, biyz
bikirmoq
bilako'r
bilgudek
birqol
bichimoq
bor
borschi
borg'och
borg'udek
bosrug'
boxsum
bog'ish
bog'chol
bulamog'
buldurga
burmoq
burchin
bushurg'anmoq

bug'u
bo'za
bo'mbo'z
bo'smoq
bo'sag'a
bo'xsamoq
bo'g'uzlog'u
gavazn
gangiramoq
ganorgamoq
guroz
gurpiklashmoq
dakla
daqovul
dastor
devdashimoq
do'msaymoq
do'non
do'ptulmoq
eguluk
etako'r
yobu
yodamoq
yolinmoq
yon
yon so'ngak
yoog'och
yorg'udek
yoshurt
yoshqamoq
yoq
yog'lig'
javshan
jarlig'
jiba
jibachi
jibilgir
jiyjaymoq
jilbur
jirg'amoq
jurka
jurkanmoq
zin
igirmoq
ilbosun
ildirim
ilik
iglanmoq
igranmoq
nngramoq
ingranmoq
indamoq
ini
nnkamok
isqormoq
inchkirmak
it
ishonmoq
yig'lamsinmoq
yo'rg'achi
kezarmoq, gezarmok
kelgude
kemachi
kerak-yaroqchi
kechim
ketako'r
kiyik
kiyikchi

kinorkamoq
kirkinmoq
kitpovul
kumoch
kundalatmoq
kurra
ko'zanak
ko'k
ko'kaltosh
ko'mko'k
ko'murmoq
ko'ngranmoq
ko'ngurdamoq
ko'ndurmoq
ko'ruksamoq
ko'ha
lang'a
maral
megachin
meng
mengiz
montu
munglanmoq
mung'aymoq
murg'obi
navruziy
nayzachi
ovunmoq
olapuxa
olmabosh
op-ochug'
op-oq
opog'a
org'adamoq
ot
oshug'lug' ilik
oq uy
og'a
oha
ohu
pitovul
sap-sarig'
sevarg'ol
serpmok
sizg'urmoq
siylanmoq
singil
singirmoq
singramoq
sipqarmoq
sirmamok
siqtamoq
sig'inmoq
sig'riqmoq
sovrulmoq
sotqoch
sog'in
suvchi
sudamoq
suyqun
surma
surg'udek
suxranmoq
suqlatmoq
suqtur
so'zovul
so'na
so'ndurmoq

tamg'achi
tanlamoq
tatmoch
tag'oyi
tevranoq
tegach
telmurmok
temur qanot
ter
terganoq
terlik
tovushqonchi
toy
tolg'on
tomshimoq
tonchiqanoq
ton iqolmoq
topishmok
topqoch
torimoq
totu
tubuchoq
tuz
tulon
tungluk
tunqol
turmoq
turnachi
tusqol
tufak
tushalmoq
tuyug'
to'zmoq
to'ng'uz
to'ppi
to'r
to'rlug'
to'qa
to'qum
uzuk
ularchog'
uloba
umoch
umunmoq
urgamoch
urg'udek
ushormoq
uyushmoq
uvug'
xazonachi
xor
xuk
chavgonchi
chaykalmok
chekrimoq
chidamoq
chingdovul
chirg'a
chicharkomok
chiqonmoq
chiqort
chig'
chopishmoq
choqin
choqir qanot
chubchurg'a
chuprutmoq
chup-chuqur

cho'kur
cho'rpa
shilonchi
shirdog'
shig'aldamoq
shig'ovul
shukurchi
egarmak
egachi
enaga
erikmok
erka
erkana
etgach
yugurt
yup-yumaloq
yurtchi
yasovul
yasol
yaka
yalak
yam-yashil
yankovul
yap-yassi
yasanmoq
o'kurmoq
o'ngdaymok
o'rdak
o'rta ilik
o'rtanmoq
o'sanmoq
o't
o'xranmok
qaboq
qabol
qadamoq
qaymog'
qaytqudek
qalchoqchi
qamchi
qanot
qantar
qarovul
qatlama
qahol
qahamoq
qizg'anmoq
qiymanmoq
qiynamoq
qikzanmoq
qilako'r
qildurt
qilimoq
qimiz
qimirdamoq
qimsanmoq
qing'aymoq
qip-qizil
qistamoq
qichig'lamoq
qoburg'a
qobon
qozchi
qozg'onmoq
qolpoq
qolg'onduruq
qarbichi
quvormoq

quvchi
quymog'
qurut
quruqshamoq
quchushmoq
qushchi
qushqun
qo'zg'almoq
qo'r
qo'rchi
qo'ruqchi
qo'y muchasi
qo'ychi
g'anjug'a
g'o'non
halvochi
hano
hirovul
huna

Asarda Keltirilgan Kishi Ismlari

Abdurrahmon Jomiy, Nurul-millati vad-din, mavlono
Abul-furs (Som)
Abulg'ozil Sulton Husayn bahodurxon
Abul-hind (Hom)
Abut-turk (Yofas)
Alisher Navoiy
Almutakallim (Navoiy)
Amiriy
Anvariyy
Atoiy
Ashraf
Bobir, Sulton
Gadoiy
Yofas
Zahir
Ibrohim Mahdiy
Kalimiddin Salmon, xoja
Kamol Ismoil
Kotibiy, mavlono
Laqit
Lutfiy, mavlono
Mir Shohiy
MaKjmun Xalifa
Muslihiddin SaKjdiy, shayx
Muqimiy
Navoiy
Nasir Tusiy
Nizomiy, shayx
Nuh payg'ambar
Sakkokiy
Salmon
Som
Sohibqiron (Navoiy)
Sulton To'g'rul
Temur Ko'ragon, sohibqiron
Firdavsiy
Xalil binni Ahmad
Xoja Xofiz Sheroziy
Xoja Himmatiy
Xoqoniy Shirvoniyy, xalloqul-maoniyy
Xusrav Dehlaviyy, amir
Shohrux sulton
Shoh ShijoKj
Yaqiniy
Hazrat Maxdum (Jomiy)
Haydar Xorazmiy
Hasson Sobit

Hom

Kitob Nomi Ko'rsatkichi

Aynul-hayot - Navoiy

Badoyiul-vasat - Navoiy

Bahoriston - Jomiy

Gavharnoma - Xoja Himmatiy

DarKjyoyi abror - Amir Xusrav

Devon - Amir Xusrav Dehlaviy

Jilour-ruh - Jomiy

Zabdatut-tavorix - Navoiy

Layli va Majnun - Navoiy

Lisonut-tayr - Navoiy

Lujjatul-asror - Jomiy

MasnuKj kasida - Xoja Kalimiddin Salmon

Maxzanu-asrar - Nizomiy

Mizonul-avzonB"Navoiy

Minhojun-najot - Navoiy

MirKjotus-safo - Mir Xusrav

Muhokamatul-lug'atayn - Navoiy

Navodirush-shabob - Navoiy

Nazmul-javohir - Navoiy

Nasimul-xuld - Navoiy

Nasoyimul-muhabbat - Navoiy

Nasrul-luoliy

Ruhul-quds - Navoiy

SabKjai Sayyora - Navoiy

Saddi SkandariyB"Navoiy

Turkiy Devon - Sulton Husayn

Tuhfatul-afkor - Navoiy

Favoidul-kibar - Navoiy

Farhod va Shirin - Navoiy

Fusuli arbaa - Navoiy

Xamsa - Navoiy

Xiradnoma - Jomiy

Shirin va Xusrov - Mir Xusrav

Quvvatul-kulub - Navoiy

G'azaliyot devonn - Navoiy

G'aroyibus-sig'ar - Navoiy

Hayratul-abror - Navoiy

Haft paykar - Ashraf

Lug'at

A

Abvob - boblar, eshiklar (bob so'zining ko'pligi)

Abdolvash - qalandar tabiat, darvish sifat, avliya.

Abyot - baytlar (bayt so'zining ko'pligi)

Abkor - qizlar, toza, ko'l tegmagan

Abnoyi jins - qarindosh-urug', tengqur maKjnosida

Abr - bulut; abri bahor - bahor buluti

Abtar, abtarvash - dumi yuliq, kesik, ishi notamom, ishi yurishmagan.

Abutturk - turk otasi

Abulfurs - forslar otasi

Abulhind - hind otasi

Avbosh - sayoq, daydi, past, tentak tabiat.

Avlo - yaxshiroq

Avoyil - boshlarda, boshdaroq (avval so'zining ko'pligi)

Avoriz - hodisalar, tasodufklar, to'siqlar

Avoxir - oxirlar, oxirroq (oxir so'zning ko'pligi)

Avroq - varaqlar (varaq so'zining ko'pligi)

Avsat - o'rta

Avsof - sifatlar

Avsotun-nos - o'rtacha, o'rta tabaqadagi kishi

Avqot - vaqtlar (vaqt so'zining ko'pligi)

Avqof - vaqflar (vaqf so'zining ko'pligi)

Adam - yo'qlik

Advor - muzika nazariyasi

Adil - baravar, teng

Adimul-misol - misli yo'q, o'xshashi yo'q
Ado - ifoda; ado etish, ifodalash, aytish, so'zlash
Ajz - ojizlik, kuchsizlik
Ajzo - bo'laklar (juz so'zining ko'pligi); ajzo pirosta - juzlari tayyorlangan
Ajlof - quyi, past (odamlar)
Ajnos - jnnslar (jins so'zining ko'pligi)
Az rang - rangdan, go'zallikdan
Azim - ulug', katta; azim favoid, katta foydalar.
Azl qilmoq, o'rindan, ishdan, mansabdan olmoq
Azm etish - intilish, urinish, qasd qilish
Azhar - zohirroq, ochiqroq, ravshanroq
Ayyom - kunlar
Ayyosh - maishatparast
Akmal - komilroq, to'liq
Akobir - kattakonlar, buyuklar, ulug'lar
Alam - kishi yoki biror narsaning oti, ismi; bayroq; dard
Allassaviya - baravar, teng
Albisa - liboslar, kiyimlar (libos so'zining ko'pligi)
Almutakallim - so'zlovchi, so'z egasi
Almutaxallas - taxalluslangan, nomlangan, laqab qo'yilgan
Alohozalqiyos - shunga o'xshashlar, shuning kabilar
Alfoz - so'zlar (lafz so'zining ko'pligi)
Alqob - laqablar (laqab so'zining ko'pligi)
Amal - kuy
Amvol - mollar (mol so'zining ko'pligi)
Amjod - eng sharaflisi, eng ulug'
Amin - ishonilgan, xazinachi, poyloqchi
Amirul-umaro - amirlar amiri, buyuk amir
Amik - chuqur
Amjoliq - ko'rlik
Amorat - amirlik
Amorat devoni - amirlik mahkamasi
Amr - buyruq, ish
Amsol - misollar, tenglar, hamkaryoshlar (misl so'zining ko'pligi)
Anbar - xushbo'ylik
Anbiyo - payg'ambarlar
Anboz - sherik, juft
Anvoi niyozmandlik - benihoyat zorlanish
Andalib - bulbul
Anduh - g'am, kulfat .
Anjuman - majlis, yig'in
Anoniyat - o'z so'zlik, o'jarlik, egoizm
Anodil - bulbullar
Anfos - nafaslar
Arabiyat - arabcha
Arbain - qirq, "chilla"
Arjumand - aziz, baland darajali
Arza dosht - ariza berish, arz qilish, ariza
Arsa - maydon
Arzol - past tabaqalar, tubanlar, razillar
Asnof - sinflar, guruhlar, kosiblar
Asolat - asillik
Asror - sirlar
Asfar - sariq
Ashob - egalar; suhbatdoshlar
Atvor - fe'jl-harakat, ko'rinish, yurish-turish.
Atibbo - tabiblar
Atbo'k'ib' tobi'klar, qarashlilar
Atorud, Itorid - yulduz nomi (Merkuriy planetasi), qalam ahllarining homisi emish.
Atrok - turklar (turk so'zining ko'pligi)
Atfol'bolalar (tifi so'zining ko'pligi)
Afgandab'ojiz, kuchsiz
Afzo - orttiruchi
Afzun - ortiq
Afozil'fozillar, olimlar
Afsonapardoz - afsona aytuchi, go'zal so'zlovchi
Axtar - yulduz
Ashk - ko'z yoshi

Ashkrez - ko'z yoshi to'kuchi
AshKjor - sheKjrlar (sheKjr so'zining ko'pligi)
Ashrof - yukori tabaqa, oqsuyaklar
Ashrofi oliy b T B "podshoh huzurida yuqori bir mansab
Aqida - eKjtikod, ishonch
Aqolim - iqlimlar, qitKjalar
Aqro - yaqinlar
Aqso bilod - uzoq shaharlar
Ahli biynish - ko'zli, hushyor; ko'z egasi
Ahfod - keyingi avlod, navaralar, farzandlar

B
Bad b T B "yomon
Badzabon - tili yaramas
BadiKj - go'zal
Badmaosh - xulqi yomon, buzuqi
Badiha - o'ylab turmasdan, darhol sheKjr yoki so'z aytish, eksprompt.
Bayoz - oq
Bajid b T B "jiddiy
Bazl b T B "himmat, qo'li ochiqlik, g'ayrat
Bazm afro'z - bazmni qizituchi
Baliyat - azob, qiynalish
Balobil - bulbullar
Balohat - zihni pastlik, aqli zaiflik
Balog'at - badiiylik, go'zallik, ixchamlik
Bar - meva, samara, natija
Barin - oliy, yuksak
Barot - yorliq, yozuv, sanad, hujjat
Barq - chaqmoq, barq kirdor - chaqmoqqa o'xshash
Barham - birga, korishiq
Basirat - ko'rish, ziyoraklik
Baso - ko'pgina, talay
Basorat - ochiq, o'tkir ko'z, basorat ahli - ochiq, o'tkir ko'z egasi.
Bast - xursandchilik
Batavaqquf b T B "to'qtash blan, sekin-asta
Bataxis - xususan
Baqo - boqilik, abadiylik
Bahli b T B "ovchilarning qush qo'ndiradigan charm qo'lqopi
Bahoyim - to'rt oyokli hayvonlar
Bahr - darKjyo; bahri ummon - ulug' dengiz
Beandom - nomaKjqul. nolojik, yaramas
Bebok - ko'rqmas, botir
Bedod - zulm
Benazir b T B "milsiz, tengsiz
Besomon - kambag'al, narsasiz
Betaayyun - betaKjyin
Bexeshona - bexudlik, o'zida yo'qlik
Besha - o'rmon, daraxtzor
Behijob - pardasiz, uyat
Biajmanhim - jamKjlari, hammalari
Biaynihi - aynan, xuddi o'ziday
Bizoat - sarmoya; kobiliyat; bilim
Biym - qo'rkuv
Bilkul - butunlay
Bilod - shaharlar
Binov b T B "qurulish, tuzilish, bino va madorv b T B "tuzilish va borib taqalgan joy
Bisot - maydon, joy; mol, sarmoya
BittabKj b T B "tabiat, xarakter bo'yicha
Bodiya b T B "cho'l, dasht
Bok - zarar, ziyon
Botin - ich, ichki
Bohir - ravshan, belgilm, aniq
Buzurgvor - hurmatli, ulug'vor
Buzurgzoda - ulug' kishi bolasi
BulKjajab - qiziq, ajoyib
Bulag'o - so'z ustalari
Burudat - sovuqlik
Burhon - dalil; burhoni qotiKj b T B "keskin dalil

BuqKjāvĤ"joy, o'rin, bino
BuqoKjĤ"buqKjalar, binolar

V

Vajhi maoshĤ"kun kechirish mablag'i
Vajdi hol - ko'ngil rohati, huzur
VazKjĤ"qo'yish, qo'yilish; tarz, ravish
Vazorat - vazirlik
Vale - lekin, broq.
Valodat - tug'ilish
ValoyatĤ"valilik, avliyalik, karomat ko'rsatuchilik
Varaqulxayol - nasha, bang
Vasat - o'rta
Vasila - vosita
Vasl qilish - qo'shush
VasfĤ"bayon qilish, maqtash
Vaqfa - turish, to'qtash
Visoq - uy, turar joy
Vobasta - bog'langan, bog'li
Vojib - lozim; vojibul-ihtiroĤ"hurmati lozim bo'lgan, hurmatli; vojibul-izKjon -
bo'ysunish lozim bo'lgan; vojiburrioya - rioya qilinishn, qarab turilishi lozim.
VozihĤ"ochiq, ravshan
Voli - hokim
Valid - ota
Valida - ona
Vofiy - to'liq, etarli; vafoli
Voqif - xabardor
Vuzu - tahorat
VusKjat - kenglik
VuqufĤ"xabardorlik

G

Gavhari zebanda - yarashadigan, bezaydigan gavhar
Gazand - ziyon, zarar
Ganj - xazina.
Garm va pursho'r - qizg'nn va serg'avg'o
Gisu - kokil, choch
Gudoz - ernsh; erituchi. yondiruchya
Guzida atvor - xo'sh xulq demak
Guzorish - o'tkazish
GulbongĤ"bulbul ovozi, sayrashi.
Gulbun - kizilgul daraxti
Guna-guna - rang-barang
Guruha kamon - to'garak, aylanma kamon
Gustoxona, gustoxliq - beadablik, qo'pollnk, hurmatsizlik
Guftor - so'z, so'zlashish, suhbat
Go'yanda - hikoyachi, qissa aytuchi
Go'sha - burchak, chet joy

D

DaKjb - odat
DavovinĤ"devonlar, to'plamlar (devon so'zining ko'pligi)
Dayr - butxona; dunKjyo, mayxona
Dayri fano - yo'qliq dunKjyosi
Dalir - botir, yurakli, ko'rqmas
Daloil - dalillar (dalil so'zining ko'pligi)
Darafsh - bigiz
DarKjyoyi abrorĤ"yaxshiliklar darKjyosi
Darj - qistirish, qo'shish
Darzilik - tikuchilik
DafKji malolatĤ"malollik, zerikishni yo'q qilish
Dafina - ko'mug'liq xazina
Daqiq - nozik, ingichka (ko'pligiĤ"daqoyiq)
Devonxona - mahkama
Diljo'yliqĤ"ko'ngil so'rashlik
DilpazirĤ"ko'ngilga yoqimli
Dilpisand - ko'ngilga yoqimli
Dilfirib - ko'ngilni aldovchi

Diram - aqcha, tanga
Diqqat - noziklik, ingichkalik
Dom - tuzoq, ovchilar to'ri
Donish - bilim
Dorus-saltanat - poytaxt
Dorul-qazo - qozixona
Doxilb^hkirgan
Dorug'ab^h shahar boshlig'i
Dudmonb^hnasl, oila, dongdor nasl
Dunu**v**^hpast; dunuvi martabab^hmartaba pastligi
Dur - marvarnd. inju; durafshon - dur sochuchi; durri saminb^hqiyimatli dur
Duraxshanda - toblanuchi, yarqirovchi
Durud - maqtov
Dushvor - qiyin og'i; dushvorpisandlig'b^hqiyinliqni enguchi maKjnosida

Yo
Yormoq**v**^haqcha
Yosman - gulning oti; rangi: qizil, oq sarig', gunafsha

J
Javonib**v**^htomonlar
Javor - atrof, doira
Javhar - qiymatbaho tosh
Jadval tortmoq**v**^hkutob varaqlari atrofiga chiziq tortmoq
Jadd - bobo
Jazaba - so'filarning zikr-samoKjda o'zini yo'qotish darajaga borishi
Jazoir - orollar (jazira so'zining ko'pligi)
Jayb - yoqa; cho'ntak
Jald - chaqqon
JaKjli - soxta
Jalo - vatandan ketish, ko'chish
Jalodat - botirlik, kuchlilik
Jamiyatb^hto'planish; to'lalilik; kenglik
Jamoati kasirb^hko'p kishi, to'da
Jibilliy - aslida bor, tabiiy
Jibol - tog'lar (jabal so'zining ko'pligi)
Jovidon - abadiy
Joda, jodda - yo'l, ko'cha
Jodu - sihr; joduyi hindb^hhind jodugari (ustasi)
Joyiz - mumkin, ijozat berilgan
Jomabofb^hto'n to'quchi
JomiKj - to'plovchi; jomii maoniyb^hmaKjnlarni jamKjlovchi, to'plovchi, o'z ichiga oluchi
Jonib - tomon
Joro'bkash - xizmatkor maKjnosida
JuzKjb^hmayda bo'lak; juzKjiy mafhumotb^hkichik, mayda maKjnilar; juz va kulb^hmayda va butun
JuzKjiy - mayda, bir qism, ozgina
JuzKjiyot - mayda narsalar
Jumlatul-mulkb^hmol-mulk va barcha narsada ishonilgan, ixtiyor berilgan demak.
Junun - jinnilik

Z
Zabun - ojnz, zaif. xor
Zabonb^htil, zabon bastb^htili bog'li
Zadu xo'rd - urush, mushtlash
Zaylb^hetak, oxir
Zaylucha - palos, gilam
Zayn b^hziynat, bezak
Zalolat - ko'rlik, adashganlik
Zam - qo'shish
Zamir - ko'ngil, ich
Zarif, zarifvash - nozik, yoqimli, nozik akllch
Zaroyif -ajoyib
Zarofatb^hdonolik, ziyraklik, xushtabKjlik
ZaKjf - kuchsizlik
Zevarb^hziynat, bezak
Zinb^hegar
Zihb^hqanday yaxshi, ofarin
Zoid - ortiqcha, zoid qilishb^horttirish

Zoyil bo'lmoq - yo'q bo'lmoq; ketmoq
Zohid - dunKjyodan kechgan, so'fi
Zuljalol - azamat, shavkat egasi
Zulol - shirin va tiniq suv
Zulqofiyatayn B"ikki qofiyali
Zumra - guruh, to'da, kishilar
Zurafo - zariflar, nozik aqllilar
Zufunun - ko'p hunar egasi
Zuhd - zohidlik, taqvodorlik

I

Ibrab B"iKjtibor, qiymat
Ibtido - boshlash
Ibtihoj - xursand, tik
Idbor - baxtsizlik (iqbol so'zining qarshisi)
Iyodat - kasal ko'rish
Ijmol - qisqalik, qiskacha
IjtimoKjB B"jamKjlash, to'plash; to'planish
Izom - kattalar, ulug'lar; so'ngaklar
IydgoH - hayit nomoz o'qiladigan, bayram o'tkaziladigan joy
Iktisob - kasb qilish, qo'lga kiritish
Iktirov B" kifoyalannsh
Ilzom - ishontirish, janjalda engish
Ilik, ilk B"qo'l
Iltizom - o'ziga lozim ko'rish, o'zini majbur qilish
Ilhon - sayrash, yaxshi ovoz
Imdod - yordam
Imsok - o'zini saqlash, baxillik
Imtidod - cho'zilish
Imtilo - to'lish, to'lalilik; to'qlik, to'yish
Inzivo - chekilish, chetga chiqish
Inkor - tonish, munkir bo'lish
Intishor - tarqalish, yoyilish
Intiqol - ko'chish, bir joydan-bir joyga ko'chish
Insho fani - nasriy asar, proza
InqitoKjB B"kesilish, qatKj bo'lish, uzilish
Inhirof - chetlanish, chetga chikish; tushkunlik
IKjroz qilish - olinish, sovunish, qaytish
Irfon - bilish, tanish
Irshod - yul ko'rsatish
Isnod - bir narsani bir narsaga suyantirish, nisbat berish, manbaKjga suyanib o'z so'zini quvvatlash
Isror B"turib olish (so'z ustida)
Istiyfo - ko'lga kiritish, qamrab olish
Istilohot - istnlohlar, terminlar
Istitoat - kuch, quvvat, qudrat
Istixroj - chiqarish, chiqarib yuborish, natnja chiqarish
Istishhod - dalil keltirish
Istiqror - qaror topish
Istiqso - ko'p talab qilish va surushtirish
Istig'no - tortinish, ixtiyosizlnk
Istig'roq - hammani o'rab olish
IKjtdol - muKjtadil, normal, o'rta
IKjtiroz - qarshilik
Itloq qilish - qo'llanish
Itmom - oxir, so'ng, tamomlash
Itnob - ko'p so'zlik, cho'zilish, keraksiz tafsnot
Ixroj - chiqarish, haydash, chiqarib yuborish
Ixtilot - aralashish
Ixtisor - qisqartish
Ixtifo - yashirinlik, maxfiylik
Ishtiboh - shubha
Ishtig'ol - shug'ullanish
Ishtihor - shuhrat qozonish
Iyasiz - egasiz
Ihonat - past ko'rish, haqoratlash
Ihtisob - tergash, kuzatnsh; sanash

K

Kavkaba - yulduz
Kavokib - yulduzlar; birligi - kavkab
Kadxudov Ъ"ega, uy egasi, erkak
Kalimot - so'zlar
Kalom - so'z
Kalomi muKjjiz - muKjjizali so'z
Kasrat - ko'plik
Kasrati nishot - ko'p shodlik
Kasrati hasabv Ъ"ahvolning har tomonlama yaxshiligi, etukligi
Kaffa - palla, torozi pallasi
Kibari sinb Ъ"yoshi ulug'lik
Kilkb Ъ"qalam
Kiromiy - qadrli, qiymatli
Kisva - kiyim
Kissado'zlik sanKjati - hamiyon tikish hunari
Kitmon - yopish, bekritish
Kitoba - yozuv, toshga qazilgan yozuv
Kitobat - yozish; xat, maktub
Kishvarv Ъ"o'lka, mamlakat; Kishvar sitanv Ъ"mamlakat oluchi
Komil - to'lik, etuk
Kosagar - kosa yasovchi, idish-oyoq yasovchi
Kofiy - kifoya, etarli
Koshif - ochuchi, kashf qiluchi
Kohin - majusiylarda din boshlig'i; folbin
Kulliya - yakun, xulosa
Kulog' - qarg'a, quzg'un
Kungur - kungira
Kunj - burchak
Kutub - kitoblar
Kushta - o'lgan
Kuhulatv Ъ"qarilik
Ko's - katta nogara
Ko'ft topish - zerikish, qiynalish

L

Lavand - maishatga berilgan yolqov, ishKjyoqmas, bevosh, daydi.
Lavn - rang, tus
Lajoj - o'jarlik
Layl - kecha, tun
LaKjl - qiymatli qizil tosh
Latoyif - latifalar, qiznq so'zlar
Latofat - noziklik, nafislik
Lafzv Ъ"so'z (og'izdan chiqqin so'z)
Laqva maraziv Ъ"so'lak oqish kasali
Lison - til
Lojaram - binobarin, noiloj, albatta
Loyih - ochiq, ravshan
Loubaliy - beparvo
Loyuaddu - adadsiz, sanoqsiz
Loyuhso - behisob
Lug'az - chiyston

M

Mavzun - vaznli, tartibli
MavKjiza - vaKjz, nasihat
Mavlud - tug'ilgan, yangi tug'ilgan yosh bola
Mavoliy - do'st, ega maKjnolarida bo'lgan "mavlaviy, mavlo" so'zlarining ko'pligi; muKjtabar kishilar nomi oldidan ko'pincha "mavlon" shaklida qo'llaniladi.
Mavolivash - mavlavi tabiat, fozillar
Mavrusiy - mirosga tegishli, miros.
Mabhutliq - hayratda qolish, hayronlikda qolish
Madoris - madrasa so'zining ko'pligi
MaKjdumbv Ъ"yo'q, yo'q bo'lgan maKjnosida, mavjudnng qarshisi
Majbul - yaratilgan tabiiy
Majlubi solik - so'filik yo'lidagi, jazabali
Majoz - so'zni o'z manoKjsida ishlatmasdan, o'xshatish yo'li blan ishlatish
Majolis - majlislar, yig'inlar

Majhul - belgisiz, noaniq; maKjlumning qarshisi
Mazbut - zabt qilingan, qo'lga olingan, qamrab olingan
Mazorot - mazorlar
MaKjzul - azl qilingan, tushirilgan, o'rnidan olingan
Makotib - maktublar, xatlar, yoznshmalar (maktub so'zining ko'pligi)
Malik - podsho, malikul-kalom - so'z podshosi
Maliki allom - ko'p biluchi podshoh
Malohat - tuzlilik, mazali, yoqimli; qora to'ridan kelgan odam, yaltiroqlik
Mamduh - madh qilingan, maqtalgan
Mamolik - mamlakatlar, o'lkalar (mamlakat so'zining ko'pligi)
Mamlu - to'la, to'latilgan
Mamluk - qul maKjnosida
MaKjmun - taKjminlangan; omon, saqlangan
MaKjmura - obod joy
Manish - kishining tabiati, feKjli, xarakter; buzurg manish - ulug' tabiat, ulug'vor.
Manosib - mansablar
ManshaKj - kelib chiqqan joy
Manshur - farmon, yorlig'; manshuri davlat b" davlat farmoni, yorlig'i
Manqabat - madhlash, maqtash, maqtov
Maoniy - maKjnolar (maKjni so'zining ko'pligi)
Maosh - kun kechirish, tirikchilik vositasi
MaKjraz - hol, ahvol
Marbut - bog'langan, bog'liq
Mardud - rad qilingan, qabul kilinmagan, qaytarilgan
MarKji - rioyat qilingan, eKjtiborga olingan
Markab - miiladigan narsa, ot-ulov
Marotib - martabalar, darajalar
MaKjruz - arz qilingan, o'rta qo'yilgan, arz
Marqad - qabr, go'r, mazor
Marg'ub - yoqimli
Masalgo'y - qissa, doston aytuchi
Masokin - uy joylar; miskiilar, g'ariblar.
Masluk - bosilgan, yurilgan, sinashta (yo'l).
Masnad - tayanch; taxt; yuqori daraja
Masoba - daraja, qator
Masrif - sarf, chiqim
Masrur - shod, sevinchli
Mastur - yozilgan
Masx - bir shakldan boshqa shaklga o'zgarish; quti uchish
MatbuKj - payravlik qilingan, iyirilgan; yoqimli
Matlab - maqsad
Matlub - talab qilingan, korakli
MaKjfu - afv etilgan, kechirilgan
MatKjun - taKjnaga uchragan, ayblangan
MafKjul - to'ldurg'ich (sarfiy termin)
Mafhum - mazmun, maKjni
Maxzan - xazina
Maxmur - xumori, mastlikdan ksyngi betoblik
Maxodim - maxdumning ko'plign
Mashoyix - shayxlar
Mashohir b" mashhur so'zshshng ko'pligi, shuhratlilar
Mashmumot - xushbo'y narsalar, hidlar.
Mashog'il - mashg'ulot
Mashrab - feKjl, mizoj
MashKjuf - berilgan
Maqdur - qudrat, kuch-quvvat
Maqsodi maKjnaviy - maKjnaviy maqsadlar
Maqtul - qatl kilingan, o'ldirilgan
MaKjyub - aybdor
Mahalli muzoyaqa - tanglik, siqilish payti, joyi: siqiladigan payt
Mahdi ulKjyo - podshohning bosh xotini
Mahdi - yo'l ko'rsatuchi; 12 nchi imomning oti
Mahz - sof, xolis
Mahjur - ayrilgan, ajratilgan
Mahzun - g'amgin qayg'uli
Mahlaka halokat, qo'rqunch o'rin
Maholot - birligi: mahol, muhol; imkonsiz
Mahfuza - saqlangan, muhofazali

Meng - kattaroq xol
Mehtar - katta, buyuk
Miod - vaKjdaning vaqti va joyi
Moda - urg'ochi
Molomol - liq to'la, limmalim
Mohi tobon - toblanuchi, to'lin oy
Muaddab - adabli, tarbiyasi
Muaddi - ado qiluchi, etkazuchi
Muaddo - ado qilingan, o'talgan; mafhum, mundarija
MuKjjib - takabbur, xudbin
Muazzam sadr - buyuk sadr
Muarrif - tanituchi, bildiruchi, taKjriflovchi
Muarro - yalang'och, xoli, bo'sh
Muassir - taKjsirli
Mubaddal - olmoshtirilgan
Mubki - yig'latuchi
Muboshir - boshqaruchi
Mubohi - faxrlanuchi
Mubohot - faxr, faxrlanish
Mubtadi - yangi boshlovchi, o'qishga yangi kirgan
Muadny - biror voqiaga sudrovchi, sabab bo'luchi
Muvajjah - vajhi; eKjteborga loyiq, maKjqul
Muvallad - tug'ilgan joy
Muvoadat - vaKjdalashish
Mudovot - biror ishga davom etish
Mufrit - o'rta darajadan oshgan, haddan oshgan.
Muja - kiprik
Mujallid - muqovachi, muqovaso
Mujarrad - yalang'och, sof, xolis, aralashmagan, turmish ko'rmagan: bo'ydoq
Mujib - sababchi
Mujibi bast - shodlik keltiruchi
Mujibi ajab - ajablantiruchi
Mujid - ijod
Mujovir - qo'shni, qo'shnilik qiluchi, biror muqaddas mazor yaqinida turuvchi
MujtamiKj - to'planuchi
Muzayyal - ilova qilingai, to'ldirilgan, sharhlangan
Muzaxrafot - chinga aylantirilgan yolg'onlar, behuda so'zlar
Muzd - ish haqi
Muztarib - iztirobli
Mukallal - toj kiydirilgan, bezalgan, ziynatlangan
Mukarram - hurmatln, aziz
Muknat - kuch-quvat
Mukobara - kibrlanish, o'zini yuqori tutish
Mulzam - munozarda engilgan, jim bo'lgan
Multafat - iltifot qilingan, yaxshi muomala qnlingan
Muloyamat - muvofiqlik, uyg'unlik, yumshoqlik, noziklik
Mulhimi g'ayb - g'oyibdan ilhom olguchi.
Munbasit - yoyilgan, keigaygan, ko'ngli ochiq, shod
Munofi - zid, qarshisi, aksi
Munsif - insofli
Muntaj - natijali
Muntashir - tarqalgan
Munfail - taKjsirlangan, xijolat bo'lgan
MunxaliKj - ketkazilgan, sidirilgan
MunqatiKj - kesilgan, tamom bo'lgan
Munharif - o'zgargan, o'zgaruchan
Muolaja - davolash
Muorir - asrdosh
Muof - kechirilgan, afv etilgan
Muraxxasb Ъ” ruxsat qilingan
Murtakib - kirishgan, shug'ullangan
Murtoz - yomonlikdan saqlanuchi
Murshid - yo'l ko'rsatuchi, piyr
Musallam - maqbul, maKjqul
Musannafot - tasiiflar, asarlar, ijodlar
Musalsal - bir-biriga zanjir kabi ketma-ket bog'langan
Musannif Ъ” asar yozuchi, avtor
Musin - yoshi katta

Musofarat musofirlik, safarga chiqish
Musohib - hamsuhbat, suhbatdosh
Mustavjibb Ё” sazovor, loyiq, munosib
Mustavli - yoyilgan, qoplangan
Mustazhir - suyangan, tayanchli, orqa kilgan
Mustamand - alamli, qayg'uli, ihtiyojli
MustaKjsal - yo'q qilib yuborilgan
Mustag'alot - vaqf qilingan er
Mustag'ni - muhtoj emas, ehtiyojsiz, badavlat
Mustairaq - o'rab olgan, yalpi
Mustahsan - maKjqul ko'rilgan, yoqtirilgan, maqtalغان
Mutaazzir - qilinishi qiyin va imkonsiz
Mutaayin - aniq; belgili, tanilgan
Mutaallaq - munosabatli, bog'lanishli, qarashli
Mutabarrak - tabarruk, qutlug'
Mutavajjih - tavajjuh etgan, bir tomonga yo'nalغان
Mutavalli - vaqf ishlarini boshqaruchi
Mutavattin - biror joyni vatan qilib turib qolgan
Mutavori - yashiringan, yashirin
Mutadayyin - dindor, taqvodor
Mutadovilot - madrasada o'qiladigan rasmiy dars kitoblari
Mutaqab - orqama-orqa, ketma-ket
Musalavvin - rang-barang toblanuchi, qarorsiz
Mutamaddun alayh - o'ziga ishonilgan, eKjtinod qilingai
Mutamakkin - o'rnashgan, makon qilgan, bir joyda turg'un
Mutanabbih - ogohlانgan, hushyor
Mutaanni - og'ir, sabrli, vazmin
Mutaraddid - taraddudda bo'lgan, biror narsaga qaror bermagan
MuKjtariz - etiroz qiluchi, qarshi
MuKjtarif - eKjtirof qiluchi, tanuchi, bo'yniga oluchi
Mutasavvar - tasavvurlانgan
Mutasarraf - tasarruf etuchi, biror narsaga egalik qiluchi
Mutaxayyila - xayolga keltirish, xayol, fikr kengligi
Mutaxalliq - biror feKjl, xarakter, qobiliyatiga ega
MuKjtaqid - eKjtiqodli, ishonchli, ishonuchi
Mutag'ayyir - o'zgargan, o'zgaruchi
Mutoyaba - hazil-mazoq
Mutoyib - hazl qiluchi
Muttasif - biror sifatga ega
Muttafiq - birlashgan, ittifoq
Muttaqi - taqvo qiluchi, diniy buyruqlarni bajaruchi
Muttaham - tuhmat qilingan
Mufavvaz - topshirilgan
Mufid - foydali
Mufrit - o'rta darajadan o'tuchi, haddan oshuchi
Muxotab qilmoq - xitob qilmoq, undamoq
MuxtariKj - ixtiroKjchi, o'ylab topuchi
Muxtasar - qisqacha
Musharraf - sharofatli, sharafli
Mushk - xushbo'ylik
Mushorun ilayh - ishorat qilingan, mazkur
Mushrif - yaqin; nazoratchi
Muqayyad - bog'langan, qayd qilingan
Muqarrabi boriy - xudoning yaqini
Muqobala - qarshilik
Muqtado - orqasidan ergashilgan, rahbar
Muqtazo - taqozo qilgan, zaruriy, kerakli
Mug'aylon - bir xil tikanli buta
Muhavval - havola etilgan, topshirilgan, o'zgartilgan
Muhaqqar - tahqirlانgan, arziyas, kichik, pastak
Muhovara - so'zlashuv, suhbat
Muhovarot - gap-so'zlar, suhbatlar
Muhofazat - saqlash, qo'riqlash
Muhtasib - tekshiruchi, tosh-torozini nazorat qiluchi
Mo'Kjlim - alamli, og'rituchi

N

Navvob Ё” noiblar, podshoh nomidan gapirishga haqli bo'lgan katta mansabdor
26 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

Navisanda - yozuchi
Navo - kuy, sayrash, tirikchilik kerak-yaraqlari
Navodir - kamKjyob, qiziqliklar (birligi - nodir)
Navohi - atrof, tomonlar
Navras - yangi etilgan, maysa
Nadimvash, nadimsheva - suhbatdosh, hamdam, o'rtoq.
Nayobat - noiblik
Nazir в Ъ”teng
Nazm - sheKjr, tizma, nazmsozlig'в Ъ”sheKjr aytish
Nazoyir - naziralar
Nazokat - noziklik, ingichkalik
Nazofat - tozalik
Nazohat - yomonlikdan uzoq bo'lish, pokizalik
Nakhat - yaxshi hid
Nako'hida - malomat qilingan, yomon, xunuk
Namudor - ko'rinish
Nar - erkak
Nasoyih - nasihatlar (birligiв Ъ”nasihat)
Natoij - natijalar (birligi - natija)
Nafy - yo'q deyish, ketkazish
NaKjsh - tobut; o'lik
Nashast - o'tirish
Nashotliq - shodlik
Nashtar - kishidan qon olishda qo'llanadigan tig'cha, nishtar
NashKju namo - o'sib-unish, kun kechirish
Naqshbandlig' - naqqoshlik
Naqshburlig' - o'ymakorlik
Nag'masaro - sayrovchi, sayroki
Nahnu - arabcha: "biz" demak
Nahor - kunduz
Nauzu billoh - panoh tilaymiz xudodan, xudo saqlasin
Nafahot - yaxshi hidlar
Nesh - nayza
Nigorish - naqsh solish, yozish
Niyoz - zorlanish, ehtiyoj
Niyozmand - so'rovchi, istovchi, muhtoj
Nizom - tartib, qoida
Nikot - tushunilishi qiyin nozik so'zlar
Nifoq - ikki yuzlilik
Nishot, nashot - shodlik, sevinch
Nodir - kamKjyob, yagona
Nodiran - kamdan-kam, baKjzan, ahyonda
Nozil - ingan, tushgan
Nomavzun - o'xshovsiz
NomaKjdud - behisob
Nomurod sheva - tilagiga erishalmagan, baxtsiz
Nomutanohi - nihoyatsiz, so'ngsiz
Nofarjom - ishining oxiri yomon
Noshoyista - noloyiq
Nohamvor - nomaKjqul, yaramas; noqulay
Nukta - yashiriqcha aytilgan yaxshi so'z, nozik so'z
No'sh - ichish
Nuhusat - nahslik

O

Obdor - suvli, o'tkir, maKjnoli
Obo - ota-bobolar
Oviza - osinliq; oviza qilish - osish
Ovon - vaqt, zamon, payt
Odamizoda - odam sifat, odmi
Ozodavosh - erknn tabiat
Olida, oldida - oldida, huzurida
Oliy shon - yuqori darajali
Olufra - olifra, satang, rind
Omizish - aralashish
Om firib - ko'pchilikni aldovchi
Oriy - tashqari, xoli, yalang'och
Oraz - yuz, chehra

Oroyish - bezash, ziyatlash, yasanish
Orosta - bezalgan, yasangan
Osor - asarlar (asar so'zining ko'pligi)
Otashnok - o'tli, qizg'in, alangali
Otashkada - aslda o'tga cho'qinuchilar ibodatxonasi, bu erda o'txona, olov sochuchi maKjnosnda
Ofarinish - yaratilish
Ofiyat - sog'lik, tinchlik, esonlik
Ofoq - ufuqlar (ufuq so'zining ko'pligi), olam, dunKjyo
Oshub - g'avg'o, to'palon, fitna
Oshufta - berilgan, oshiq
Og'oz - boshlash, boshlang'ich

P
Payrav - ergashuchi, izidan boruchi
Pandnazor - nasihatpi qabul qnluchi
Parvonachi - podshohlar huzurida bir mansab
Pargola - parcha, bo'lak
Parcham - zulf, kokil
Pesh salot - boshlovchi, oldinda yuruchi maKjnosida
Piyrosta - bezalgan, tartibga solingan
Pisandida - maqullangan
Poydor - asosli
Purgo'ylik - ko'p gapiruchnluk, ezmalik
Purkor - ishchan
Po'ya urish - qadam tashlash

R
Raboyanda - yoqimli, o'ziga tortuchi
Rabt - bog'lash, bog'lanish
Ravanda - o'tuchi, ketuchi
Ravza - bog'
Ravzai jinon - jannat bog'i
Rayohin - rayhonlar, umuman hidln ko'kat, gul, may
Razm - urush
Ranj - mehnat, mashaqqat
Rasoyil - rnsolalar, broshyuralar (birligi - risola)
RaKjs - bosh
RafikjB" yuqori; rafikj miqdorB" yuqori daraja
Raxshanda - toblanuchi
RashodB" to'g'ri yo'lda ketish; rashod talqinB" to'g'ri yo'lga undash
Raqam - yozuv, raqam urushB" yozish
RahbaB" bo'sh er, sahn
Rahnamoyliq - rahbarlik
Resh - yara
Rind, rindvash - tabiati noznk, hech narsani yoqtirmaydigan, tajang, injiq.
Risolat - elchilik
RifKjat - yuqorilik
Rihlat - ketish, jo'nash; o'lish
RojiKj - qaytuchi, tegishli
Roz - sir
Rozi nihon - yashirnn sir
Roy - fikr, xayol
Rosix - malakali, asosli, mahkam
Rog'ib - rag'batli, moyil
RubKji maskun - dunKjyoning odamlar yashaydigan quruqlik qismi maKjnosida
Ruboiyot - to'rtliklar
RujuKj - qaytish, chekinish, berilish
Rusux - mahkam turish
Rutba - daraja, martaba
Rutubat - nam, namgarlik
Rushd - to'g'ri yo'lda bo'lish, balog'atga erishish.
RuqKja - xat, maktub
Ro'zg'or havodisi - turmush hodisalari.

S
Sabaq - dars
Sabo - shamol (sharq tomondan esuchi)
Sabt etishB" yozish, qayd qilish

Sabukruh - engiltak
Savod - qora, qora rang
Savodi aKjzam - ulug' mamlakat, shahar
Savohil - qirg'oqlar (birligi - sohil)
SavqB"tabKj maKjnosida
Sadorati oliy - oliy sadolik mansabi
SaKjy - harakat, g'ayrat, tirishish
Sayd - ov
Sayraf - yaxshi-yomonnn ajratuchn, sarrof
Salim tabKj - sog'lom fikrli
Salim fitrat - tabiati sog'lom
Salis - ravon, tekis
Saliqa - zavq, intilish
Salosat - ochiqlik, aniq va ravshanlik
Salotin - sultonlar. podshohlar (birligi - sulton)
Saloh - yaxshi, tuzuk
Salohiyat - qobiliyat
Samar - meva; yuk; mol
SamoKj - eshitish. ashula-muzika; eshonlarning zikrn
Sanad - dalil, hujjat
SanoyiKj - sanKjatlar
Sarnigun - boshi quyi, ostin-ustin-
Sarafroz - boshi yuqori, buyuk, yuqori ko'tarilish
Sarzanish - taKjna qilish, o'pkalash, minnat qilish
Sariul-kalom - tez aytuchi, tez so'zlovchi
Saromad - oldingi, peshqadam
Saroyanda - kuylovchi
Sarxush - o'ta mast
Sarchashma - buloq boshi
Sarfitna - fitna boshi, fitna qo'zg'atuchi
Safina - kema; to'plam, devon
Safih - aqlsiz, tentak
Safihona - aqlsizlarcha
Safha - sahifa, bet
Sag'irus-sin - kichik yosh
Sahv - yanglish
Sahob - bulut; sahobi gavharposhB"gavhar sochuchi bulut
Sahoyif - sahifalar, betlar
Sahhof - muqovachi; kitobfurush
SiboKj - yirtqich hayvonlar.
Siyoh jarda - qoramtil, qoracha
Sijillot - mahkama daftar va sanadlari o'rami
Siyrat - kishining feKjl-atvori
Silk - qator, tizim
Sin - yosh
Sipah - askar
Sipahbud - sar askar, askar boshlig'i
Sipahdor - qo'mondon.
Sipehr - osmon
Sipohiy - jangchi, askar
Sitez, siteza - nizoKj, janjal, dushmanlik, kurash, zo'rlash, zulm.
Sichilib - ajralib, farq qilib
Siqa el - ishonchli kishilar
Sigari sinB"kichik yoshlik
Sobit qilmoq - isbot qilmoq
Sodot - sayidlar
SoyirB" boshqa; sayr qiluchi
Soimud-daxr - doimiy ro'za tutuchi
Soiqa - yashin
SokinB" turuchi, turg'in
Solik - yo'l tutuchi. biror maslakni ushlovchi
Somonliq - tinch, intizomli
SorB"so'zga qo'shilib "o'xshash, namo" maKjnolarida keladi.
Sog'arB" may qadahi, piyola
SohibB"ega; sohib vuqufB"ong egasi, to'g'ri tushuvchi, xabardor; sohibi ixtisosB"ixtisos egasi.
SohibqironB"baxtli, enguchi, qahramon, Amnr Temurga berilgan laqab; shoirlilikda yuksak o'rin tutgani uchun Navoiyga ham bu laqabni berilgan.
Sudur - mansab nomi

Suluk - yo'l, yo'l tutish, biror maslakni ushlar
Sumum - zaharlar; samum - issig' shamol.
SunKj - yaratish
Suporish - topshiriq
Surohn - may idishi
Surud - qo'shiq, muzika, o'yin-ashula
Sufrat - sarig'lik
Suubat - qiynlik, og'ir pik.
SuxanB"so'z, so'zlashish; suxanguzorlig'vB"so'z aytuchilnk; suxan pardozvB"so'z ustasi; suxanvarvB"so'z zamol.
Suxandon - so'zga usta, so'z zamol, sanKjatkor
Suyurg'ol - podshoh tomonidan o'z yaqiniga beriladigan er-suv, mulk.
Suhulat - engillik, osonlik.
So'z - kuyish; so'zu gudozvB"quyish-erish, yonish
So'znokvB"ko'ydiruchn, alamli

T
Taayyun - annqlik
Taallum - o'rgannsh, ilm olish
Taammul qilish - o'ylash, fikrlash
Taammuq - chuqur qarash
Taarruz - iKjtiroz qilish, qarshilik
Taaqkul - aqlga keltirish, o'ylash, fikrlash.
Tabl boz - ovda qush solish vaqtida cholinaligan kichkina dovul
Tabobat - tabiblik, davolash
TabKj osori - qobiliyat belgilari
TabKj parast - shoir, sheKjr aytuchi maKjnosnda
Tabx - ovqat pishirish
Tavajjuh - biror tomon yoki narsaga yo'nalish
Tavakkul - tavakkal, xudoga sig'inish
Tavliyat - mutavallilnk, vaqf ishiga qarash vazifasi
Tavoyif - xalqlar, qabilalar, gruhlar (birlngi: toifa)
Tavorix - tarixlar (birligi: tarix)
Tavorud - tasodifan bir-biriga to'g'ri kelish, mos tushish
Tavocho - xabarchi, chopar
Tavfiq - muvofiq, muvofaqat, uyg'un, uyg'unlik
Tavhid - bnrlashtirish, bir bo'lish
Tadvin - devon tuzish, to'plash
Tadfin - dafn qlish, ko'mish.
Tajammul - hashamat, savlat, go'zallik
TajarrudvB"yalang'ochlik, yalg'izlik, hamma narsadan ayrimlik, bo'ydoqlik
Tajnis - sheKjrda shakldosh so'zlar qo'llab turli maKjnolarni ifodalash, tuyug'
Tajnis omiz - tajnisli
Tajhiz - jihozlash, tayyorlash
TajhivB"biror kishini bilmaslikka nisbat berish, bilmaslikda ayblash
Tazyin - ziynatlash
Tazhib qilmoq - oltin koplamoq
Tay qilmoq - yurmoq, kezmoq
Takallum - so'zlashish; takallum ahli - so'z ahli, yozuchi
Takmil - to'ldirish
Talap - yo'q bo'lish, halok bo'lish
TaKjlif - tuzish, asar yozish.
Tamavvul - mo'llik, boylnk
TaKjmiya amiz - muammoli
TanavvuKjvB" turlantirish, turlash
Tanazzul - inish, pastga tushish
Tanand - o'ta yalqov
Tarannum - kuylash, sayrash.
Tarahhum - rahm kilish
Tarjih kilish - bir narsann bir narsadan ustun qo'yish
Tariq - yo'l
Tarkib - bog'lash, qo'shish.
Tarovat - tozalik, ho'llnk
TarsiKj - biror narsa ustiga qiymatli toshlar o'tqaznsh; sheKjrda birinchi-yo'ldagn so'zlar bilan ikkinchi yo'ldagi so'zlarni vazndosh, qofiyadosh qilish.
Tarfiya - osoyish, tnnchlik, tinchlik berish, xushvaqt qilish
Tasannun - sunniylik mazhabiga kirish
Tasarruf - egallash, egalik kilish

Tasnif - sinflarga ajratish, tuzish, to'plash
TatabbuKjB" payravlnk qilish, ergashish
Tatvil - cho'zish, uzaytirish
Tafahhus - sinchkilab tekshirish
Tafhnm - fahmlash, tushunsh; tafhim qilmoqB"faxmlamoq
Taxayyul - xayolga keltirish, hayot
Taxalluf - xilof qilish, bajarmas
Taxis - xususan
Takfin - kafanlash, kafan.
Tashvir - tashvish.
TashniKj - ayblash, so'kish
Tayammun - tabarruk, qutlug' sanash
Taqrub - yaqinlik, yaqinlashish
TaqqiyatB" quvvatlash, himoya qilish
Taqqim - ilm hayKjat va nujumni o'z ichnnga olgan kalendarKj
Taqqrib - yaqinlashish.
Taqqir - qaror berish, og'zaki aytish.
Taqqir - kamchilik
Tag'ayyur - o'zgarish
Tag'yir - o'zgartish
Tahassur - hasratlanish, qayg'irish
Tahattuk - besabriklk, rasvolik
Tahvildor - xazinachi
Tahsil - hosil qilish, ilm olish
Tahsin - maqtash
Tayr andozliq - o'q otish, merganlik
Tayra ro'zg'or - ahvoln tang, turmushn yomon
Tilovat - QurKjon o'qish
Tiraz - naqsh, bezak
Tifl - yosh bola
TozKjyona - qamchi
Toun - vabo
Tul - uzun
Tumon - o'n ming
Turbat - qabr
Turktoz - talon, toroj
Turfa - qiziq
Tufuliyat - bolalik, yoshlik
Tuyug' - sheKjr parchalarida (har yo'lning oxirroq'ida) shakldosh so'zlar keltirib, harbiridan boshqa maKjni ifodalash sanKjati (tajnis)
Tuyur - qushlar, parandalar (birligi tayr)
Tug'ro - nishon, belgi, tamg'a
To'tiyo - ko'zga tortiladigan surma

U
Ujb - shuhratparastlik, manmanlik.
Ubudiyat - bandalik, qullik
Uzv - aKjzo
Uzlat - chekinish, kishilardan qochish
Uzor, izor - quloq orqasi, yuzning ruxi
Ulviy - yuqori; ulvi martaba - yuqori martaba; Ulvi nasab - yuqori, oliy nasab
Ulum ilmlar
Ulumi botiniy - ichki ilmlar, tasavvuf bilimlari
Ulumi zohiriy - yuzadagi ilmlar malum fanlar
Ulus - xalq
Umda - ishonurli, tayanch, asos
Ummon - daryo nomi, umuman daryo
Usr - qiyin, qattiq
Usru, asru - juda, ko'p, benihoyat
Ushog' bola
Uqubat - azob.

F
Favoid - foydalar
Fazoyil - fazilatlar (fazlning ko'pligi)
Fazul - ezma
Fayz rason - fayz etkaruchi
Falak - osmon

Fano domgohi - yo'qlik dunKjyosi.
Fano dorul-g'ururi - yo'qlik g'urur uyi, dunKjyo maKjnosida
Farjom - Oxir, xotima, natija
Farid - yagona
Farsuda - eskirgan, to'zngan
Farxunda - yaxshi, go'zal, qutlug'
Fasih - adabiy, go'zal; fasih guftorlig' b' b' badiiy; go'zal so'zlik
Fasona - afsona; fasona pardoqlig' b' b' afsona aytuchilik
Fasohat - ixchamlik, so'zda badiiylik; fasohatoyin b' b' fasohatli, go'zal va ixcham so'zlovchi
Fikrat - fikr, o'y, fikrlash
FilvoqiKj - haqiqatan
Filjumla - qisqasi
Filhaqiqat - haqiqatan
Filhol - darhol
Firdavs - bog'; jannat; firdavs taziyn b' b' jannatga o'xshash bezalgan
Firifta - aldanish, aldangan
Firosh - to'shak
Firoq - ayriliq, etisholmaslik
Fnrqa - xalq, millat maKjnosida
Fiqh - diniy huquq, shariat qoidalari
Foiq - ustun, yuqori
Foni - fano (yo'q) bo'luchi
Foni mashrab - foni (so'fi) tabiat
Forig' b' b' bo'sh, qutilgan
Foxish - yomon
Fuzalo - fozillar, ilm ahllari
Funun - fanlar; hunarlar
FuruKj - shoxobcha; (farKj so'zining ko'pligi)
Fusaho - fasihlar; badiiy so'z egalari
Fusul - fasllar
Fusun - afsun

X

Xabis - yomon, yaramas
Xadang - o'q
Xazoyin - xazinalar (birligi xazina)
Xayl - to'da, gruh
Xaymado'z - chodirdo'z
Xalaf - keyindan keluchi, farzand, avlod
Xalloq - yaratuchi, xalloqul-maoniy b' b' maKjnilar yaratuchi (shoir Xoqoniy nng laqabi)
Xamriy b' b' mayxo'r, ichuchi
Xarvor b' b' og'irlik o'lchovi (tax. 18 1/2 pud.)
Xargoh - chodir
Xarobotiy - mayxona, Kimorxonaga mansub knshi (devona)
Xasm - karshi tomon, dushman
Xatib - xutba o'quchi, minbarda vaKjz so'zlovchn
Xiffat - engillik, engiltaklik
Xojavor - takabburlik blan
Xonzoda - oila. xonadon
Xoksor - tuproqqa o'xshash, kamtar
Xoma - qalam
Xoriji mabhas - mavziKjdan tashqari
Xor - tikon
Xossa - xususiyat
Xotam - uzuk, muhr
Xoharzoda - singil bolasi. jiyan
Xud oroyliq - o'zni bezash
Xudrayliq - o'z so'zlik, o'jarlik
Xuk - to'ng'uz
Xulafob b' b' xalifalar, noiblar, o'rinbosarlar
Xurdabin - mayda narsalarni ko'ruchi, ziyrak
Xurdadon - nozik fahm, farosatli
Xuruj - chiqish
Xutba - minbarda so'zlanadigan nutq, vaKjz
Xubaso - xabislar, yomonlar, yamaslar
Xutut - xatlar, yozuvlar
Xush mashrab - yaxshi tabiatli
Xush muhovara - yaxshi so'zli, suhbatli shirin

Xushnavis - yaxshi yozuchi, xushxat
Xushraftor - yaxshi yurishli
Xujasta - qutlug'
Xo'rd - hol, ahvol

Ch

Chavgon - to'p o'yinida ishlatiladigan uchi egri tayoq /go'y va chavgon/
Charx - osmon; yigiradigan charx; g'ildirak
Chatrgoh - chodir qurilgan joy
Chehra - yuz, bashara; chehra kushoyvB"yuzi ochiq, yoqimli, kelishgan
ChobukvB"chakqon; chobuk suvor - chavandoz
Cholok - chaqqon
ChoshnivB"maza, taKjm
Chog'ir - may, ichkilik

Sh

Shaaf - do'stlik, berilish
Shabarang - qora munchoq rangln
Shabgun - kechasi o'xshash qora, qopqora
Shabistan - kechasi yotiladigan yotaq; podshohlarnng ichkari hovlisi
Shabob - yoshlik
ShavohidvB"shohidlar; dalillar /birligi: shohid/
ShayKj - narsa; shayKji muhrik - kuyduruchn narsa
Shaydo - berilgan, devona
Shammai - biroz
Sharif - yaxshi, sharofatli
Sharr - yomonlik
Shahroh - keng va katta yo'l
Shahkor - epchil harakat; shakkok
Shefta - oshiq, hushsiz, berilgan
Shigraf - katta, yaxshi, ajoyib
Shigof - yoriq
Shikanja - iskanja, azob
Shikastalik - siniqlik, duduqlik
Shikor - ov
ShoyiKj - tarqalgan, yoyilgan; shoyiKj bo'ld ivB"yoyildi
Shokir - shukr qiluchi, rozi
Shomma - hidlik, hissi shommavB"hid bilish sezgisi
Shohvor - podshohlik. shohona, aKjlo darajada
Shuaro - shoirlar (birligi shoir)
ShuKjbadabozliq - nayrangbozlik, hiylakorlik
ShuKjla angez - shuKjla sochuchi
Shuur - anglash, tushunish, shuur sinnivB"anglash, tushunish yoshi
ShuruKj - kirishish
Sho'ru shayi - to'palon, g'avg'o

E

Evrulish - tuyulish, aylanish
EKjлом va irsol - bildirish va etkazish
Erdam - fazilat; mardlik; harbiy mahorat
EKjtidol - o'rtacha, normalKj

Yu

Yubusat - quruqlik
Yumn - qutlug', muborak, barakat

Ya

Yakdast - ravon, silliq
Yak kalama - butunlay, batamom, yoppasiga
Yasol - askar safi, tuzumi, otryad
Yasoq - jazo, hukm maKjnosida

O'

O'kmoq - maqtamoq
O'ksuk - kam, oz
O'ksulmak - kamaymoq

Q

Qabljotb Ъ" sanad va muhrli qog'ozlar
Qaviy - quvatli
Qavoid - qoidalar; birligi qoida.
Qaziya - ish, masala
Qazov Ъ"qozilik; vaqt-soat, taqdir
Qazoqlig' - qochqinlik. darbadarlik
Qalamzan - yozuchi, kotib
Qalamrav - biror podshoh yoki amirning qo'losti
Qari - 10 yil, 30 ynl, bir asr maKjnalarida keladi
Qarobat - yaqinlik, qarindoshlik
Qasaba - shaharcha, katta qishloq
QatKj topish - kesilish, uzulish
Qiblatul-kuttob - kotiblarning ilg'ori maKjnosida
Qiroat ilmib Ъ"qurKjonni to'g'ri va qoidaga muvofiq o'qish
Qoziyul-quzot - bosh qozi, qozi kalon
Qoyil - so'zlovchi.
Qubbatul-islom - islom gumbazi
Qosir - kamchilikli
Qudsiy - pok, pokiza,
Qulla - cho'qqi; qullai gardunxaroshb Ъ"osmonga etuchi
Quro - qishloqlar; birligi qarKjya.
Qurro - korilar
Qurchuk - kigizdan ishlangan kuloh (bo'rk) ustidan darveshlar chulg'ab yuradigan jun salla.
Qut - oziq
Qo'lmoq - istamoq, so'ramoq, uzrin qo'ldim - uzrni so'radim.

G'

G'avvos suv ostiga sho'mg'uchi (vodolaz)
G'azaliyot - g'azallar
G'avr - tag, ost
G'azalfurushlikb Ъ" ish sotuchilik
G'aybat - g'oyib bo'lish
G'ayri mukarrar - takrorlanmaydigan
G'ayri muKjtod - odatdan tashqari, odatlanilmagan
G'anim - qarshi, dushman
G'arib maqosid - qiziq maqsadlar.
G'anoim - g'animatlar, o'ljalar
G'arobat - qiziqlik, kamKjyoblik
G'arobatjo'y - ajib, qiziq narsalar qidiruchi
G'aroyib - ajoyib, qiziq
G'aromat - pushaymonlik
G'ino - boylik
G'urabo - g'ariblar, faqirlar (g'arib so'zining ko'pligi)

H

Habib - do'st, seviklp
Havoshi - hoshiyalar, sharhga bog'langan sharhlar
Had - chek, chegara
Hadiqa - bog'
Hajr - ayriliq
Hazzol - qiziqchi
Hayvon suvi - tiriklik suvi
Haysiyat - jihat
Hakam - hukm qiluchi, o'rtadagi daKjvoni bitiruchi
Hak - taroshlash, tekshirish
Hakimvash - hakimnamo
Hallol - hal qiluchi
Hallul-mushkilot - mushkillarni (qiyinchiliklarni) haKjl qiluchi
Halovat - shirinlik
Hamvor - tekis
Hamida - yaxshi, go'zal
Hamnoy - yo'ldosh, sherik maKjnosida
Harim - atrofi o'ralgan, hovli
Harif - hamkasb, o'rtoq, do'st
Harorat - issiqlik
Hasab - shaxsiy qadr-qiyamat, fazilat
Hasbi hol - bayoni hol
Hasr - o'rab olish, maxsuslik, tegishli bo'lish

Haqir - qadrsiz, kichik, haqirul-jussab Ў"kichik gavgdali
Haqoyiq - hakiqatlar
Haqshunoslik haq tanish
Hilm - yumshoqlik
Hirmon mahrumlik, umidsizlik
Hirfa - kasb, hunar
Hirqatb Ў" kuyish, kuydirish
Hodiyi tavfiq - insofga yo'l boshlovchi
Hoziq - mohnr, epchil
Hozo shaiKjun ajib - arabcha undov gap, "bu qizik iarsa", demak
Holo - hozirda
Hofiza - eslash, unutmashlik, yodda saqlash quvvasi
Huvaydo - oshkor, ochiq, namoyon
Hudqa - quyuq chang, ko'zga qora ko'rinish
Huzabr - kuchli, shijoatli
Hukkomb Ў" hokimlar
Hullaboflig' - ipakli mata to'quchilnk
HulKjya, hilya, - yaxshi kiyim, bezak
Humoyun - qutlug', sharafli
Humrat - qizillik
Huqqa - marvarid va kiymatli toshlar solinadigan quticha

Б† So'z ahli xirmonining boshloqchisi va so'z qiymatbaho toshlari xazinasining poyloqchisi va nazm gulistonining sayroqi bulbuli; yaKjni Navoiy deb taxalluslangan Alisher shunday arz qiladiki, so'z bir dur bo'lib, uning darKjyosi ko'ngildir. Ko'ngil shunday bir o'rin bo'lib, unda mayda va yirik maKjnolar to'plangandir. Bu shunga o'xshaydiki, gavhar darKjyodan g'avvos vositasi blan chiqaziladi, uning kiymati esa, toshiga qarab maKjlum bo'ladi. So'z duri ham ko'ngildan so'zga pechan kishi vositasi blan nutq sharafiga erishadi, uning qiymati ham o'zining darajasiga qarab shuhrat qozonadi va hamma yokqa yoyiladi. Nechunki, gavhar qiymat yuzasidan juda ko'p darajalarga bo'dinadi, hatto bir diramdan yuz tumangacha desa bo'ladi. "Marvaridni dorivor uchun olganda, mayda-mayda qilinib, bir misqolini bir diramdan sotiladi. Agar podshoh kuloqqa soladigan bo'lsa, butun holida olinadi, demak, qiymati mulkligiga va eKjtibori molligiga qarab bo'ladi". So'z durining ayirmasi bundan ham cheksiz va darajasi bundan ham nihoyatsizdir. Shundayki, yaxshi so'zdan o'lgan badanga toza ruh etadi, yomon so'zdan tirik tanga o'lduruchi zahar xosiyati paydo bo'ladi. "So'z shunday gavhardirki, martabasini aniqlashdan nutq egalari ojizdirlar: martabasi - yomon so'zning halok qiluchanligidan tortib, yaxshi so'z blan Isoning mu'jiza ko'rsatishiga qadar boradi".

Б† Bu jumla Istambul va Qo'qon bosmadarida quyidagicha buzib berilgan: "Har xaylda necha kishvar bor, va har kishvarda necha shahr va qasaba va kent bor; va har dashtda necha xil sahrnoshin ulus va har tog'ida necha tavoyif bor".

Б† So'zning turlari shu kadar ko'pki, o'ylash va tasvirlab chiqish mumkin emas. Agar mubolag'a qilmasdan yuzaki bayon kilinsa va qishaliq blan yozib chiqilsa, etmsh ikki navKjga bo'linib, etmish ikki xil xalqning so'ziga aylanishida hech bir so'z yo'q, lekin bundan ham ko'pdir. U, shundayki, er yuzining etti iqlimining har birida necha mamlakat bor, harbir mamlakatda necha shahr, shaharcha va kent bor va har dashtda necha xil sahrnoshin xalq, harbir tog'ning kamarlarida va yuqorisida, harbir darKjyoning orolida va qirg'og'ida necha guruh odamlar bor. Harbir jamoaning tillari o'zgalaridan va har guruhning so'zlashuvlari yana birlaridan o'zgacha va birnecha xususiyatlar blan farhlidirki, bu ayirma o'zgalarda yo'qdir. Shundanki, qushlar, hayvonlar va yirtqichlarning ovoz chiqarishlarida harbirining o'zgacha qichqiriq va aytimlari hamda qaytalanmaydigan navo va xonishlari bor. Ammo so'z va gapdan maqsad maKjni va mazkur maxluqlardan maqsad insondir va u - maKjni va nutqning egasidirki, shuning uchun, bizning so'zimiz uning so'zi ustida boradi. Endi so'zni bayon qilishga kirishaylik: yuqorida turliligi va bir-biridan ayirmasi aytilgan turli shahr, qishloq, tog', o'rmon. va darKjyo xalqlarining hammasida maKjnini so'zlar orqali ifoda qilinadi va u so'zlardan maKjni anglanadi. Bu tillarning barchasidan arab tili nafislik blan ajralgan va badiiylik bezagi blan muKjjiza ko'rsatuchandirki, bunda hechbir til ahllarining daKjvosi yo'q, so'zi, to'g'ri, deysh va ishi taslim bo'lish, xalos. Chunki biluchan buyuk podshoh (xudo)ning muKjjizali so'zi o'sha tilda ingan va payg'ambarning saodatga eltuchi hadisleri o'sha tilda aytilgandir. Buyuk avliyolar va baland darajali mashoyixlar surgan haqiqat va maKjrifatlarini, tahrir kiyimiga kiyintirgan maKjni go'zallarini ko'proq o'sha muborak ibora va qutlug' so'z va ishoralar blan ado qilibdirlar. Bundan so'ngra uch navKj til, borki, bular hamma tillarning aslidir va bu tillarning harbiri o'z gapiruchilarining so'zlashuvlariga mosdir. Bu tillarning shaxobchalari benihoyat ko'pdir. Ammo turki, forsi va hindi tillari asl tillarning chiqish o'rnidirki, Nuh payg'ambarning uch o'g'li: Yofas, Som va Homga borib etishadi. Bu qiska so'zning tafsili shuki, Nuh to'fon fitnasidan xalos topganda va uning halokatidan qutulganda, dunKjyo yuzida bashar jinsidan asar va inson navKjidan namuna qolmagan edi. Bu vaqtda Yofsani - uni tarixchilar Abut-turk deb yozganb Ў"Xitoy mamlakatiga yubordi. Somni - uni Abul-furs deb yozganlar - Eron va Turon mamlakatlarining o'rtasiga hokim qildi. Homni esa - uni Abul-hind deb otaganlar - Hindiston mamlakatiga uzatdi. Bu uch payg'ambarzodaning avlodlari va o'zlariga qarashlilari mazkur mamlaqatlarda yoyildilar, u erlarda zichlanib ketdilar.

Б†

Abuturk deb atalgan Yofas tarixchilarning bir og'izdan aytishiga ko'ra, payg'ambarlik toji blan ustun va elchilik mansabi blan qardoshlaridan imtiyozli bo'ldi. Uch til: turki, forsi va hindi tillari bu uchovining avlod va qaramlari o'rtasida tarqaldi.

Arab tili blan so'zlash va hindi so'zlar blan voldirash masalasi - biri g'oyatda sharaf va yuqori darajadan va biri nihoyatda nahslik va past martabadan - oradan chiqdi. Endi turki so'zlar blan maqsad ifodasi va

forsi ibora blan so'z maKjnosi masalasi qoldi.

MaKjlum bo'lishicha, turk sart (fors)dan ko'ra tez-fahmroq, tushunchasi yuqoriroq, yaratilish jihatidan sofroh va tozaroq bo'lgan. Sart turkka kamol (etuklik)da chuqurroq tushunchali bo'lib etishgan. Bu hol esa, turk qaraganda fikrlashda va ilmda nozik nuqtalarga erishuchan, fazl va rostlik, soflik va to'g'ri niyatidan, sartlarning ilm, fan va hikmatidan maKjlumdir. Broq tillarida ortiqliq va kamchilik jihatidan zo'r farqlar borki, turklar so'z tuzishda sartlarga ust-o'n kelganlar va o'z so'zlarida belgilar ishlatishda ortiqlik ko'rsatganlarki, biz buni xudo xohlasa, o'z joyida ayturmiz. Yana turkning sartga qaraganda yumshoq ko'ngullilikda ortiqlig'iga bundan ko'ra ochig'roq dalil va ravshanroq guvoh bo'lishi mumkinmiki, bu ikki xalqning yigiti va qarisi, balki kattadan-kichigib "borisi orasida aralashish babbarobardir. Bu biri blan u biri o'rtasida harqancha aralashish, o'zaro so'zlashish bo'lsa, u birining ham bu biri blan o'shancha anglashish va so'zlashishi bor. Sartlar orasida kobiliyat, bilim ahllari va ilm, zihn hamda o'tkir ko'z egalari ko'proqdir. Turk xalqida to'ng va sodda dillar sartdan ko'ra ortiqroqdir.

Ammo turkning kattadan kichigigacha, xizmatkoridan begigacha sart tilidan bahramanddirlar. Shundayki, o'z tirikchiliklariga oid ahvollar ustida so'zlasha olurlar, balki baKjzilari adabiy ravishda so'zlashaolurlar.

Hattoki turk shoirlari forsi tilida rangdor sheKjrlar va shirin hikoyalar yuzaga chikaraolurlar.

Ammo sart xalqining quyi tabaqasidan yuqori tabaqalarigacha, savodsizidan bilimdonigacha hech qaysisi turk tilida so'zlasha olmaydi va so'zlaganning so'ziga ham tushunolmaydi. Agar yuzdan, balki mingdan biri bu tilni o'rganib so'zlashaboshlasa, eshitgan kishi bilib qoladi - uning sart ekanini tushunib oladi...

Turkning asl yaratilishida sartdan ko'ra yumshoq ko'ngulli ekaniga bundan ham ravshanroq belgi yo'qki, hechkim buning qarshisida dam ura olmas. Sartlarning hammasi agar turkcha so'zlashda ojizlik qilsalar, xaqlari ham bor Chunki turk so'zlarini yaratuchi juda ko'p vaqtda mubolag'alar qilib mayda ifodalar uchun so'zlar yasabdirki, to biluchi kishi anglatmasa, bunday narsalarga ishonish ham mumkin bo'lmaydi.

† Q. b. - erikmak suzi tushib qolgan.

† Bu yuzta so'zni ingichka maqsadlarni ifodalash uchun belgilabdirlarki, bularning hechbiri uchun sart tilida so'z yasamabdirlar. Lekin bularning barchasiga kishining ehtiyoji tushadi, so'zlashish chog'ida kishi unga muhtoj bo'ladi. Bularning ko'pi shunday so'zlarki (forschada), uning mazmunini aslo anglatib bo'lmaydi. BaKjzisini anglatga bo'ladi, lekin bir so'zni tushuntirish uchun birnecha so'zni tizmaguncha bo'lmandi, Bu ham arabcha so'zlar yordami bilan bo'ladi. Turk tilida bu xil so'zlar ko'p topiladi. Masalan, yuqorida mazkur bo'lgan yuzta so'zdan birnechasi ustida shug'ullanib, isbot qilaylik, toki daKjvogar qarshilik ko'rsatganda uyalib qolsin, shuning blan boshqalarini ham bunga solishtirsin.

Shoirlarning kattalaridan baKjzilari "may" taKjrifida mubolag'a qilibdirlar. Bu narsa odat bo'lib ketganki, may ichmoq qoidalari to'g'risida ko'p so'zlar yurguzib, nihoyatsiz xush tabKjlik ko'rsatadilar.

† Hajr anduhi - ayriliq qayg'isi.

† Dayri fano - yo'qlik dunKjyosi.

† IKjtidsiz oshub - haddan ortik hayajon, to'lg'anish.

† Ashk selobi - ko'z yoshi seli.

† MaqtaKj - sheKjrning oxiri (matlaKjning qarshisi)

† Gulbun - gul daraxti.

† Mahjur - mahrum maKjnosida.

† Taarruz qilmoq - to'qinmoq.

† MuKjlimb "alamli, og'rituchi.

† Uzv - aKjzo.

† Masnaviy - ikkilik, yaKjni bir baytda ikki misraKjning qofiyadosh bo'lib kelishi.

† Umda - muhim.

† Agar ular (forslar) bajarolmagan so'z yasash to'g'risida birin-birin to'xtalaberilsa, so'z uzayib ketadi, chunki bu juda ko'pdir. Yana, barcha shoirlar qoshida ravshan va hamma so'z ustalari oldida aniq maKjlumdirki, sheKjrda "tajnis va iyham" (misralar oxnrida jinsdosh, shakldosh so'zlar ishlatib, turli maKjnilar chiqarib, so'z o'yini qilish) qoidasi umumlashgandir. Bu chiroylik ibora va go'zal belgilarda forsidan ko'ra (turkchada) ko'prok tajnisni bildiruchi so'z va iyhamni anglatuchi nuqtalar borki, bu nazm (tizma so'z)ni bezantiradi va sanKjatli kiladi. Masalan: "ot" so'zini olaylik, ism (birovning ismi), minadigan ot, toshni yoki o'qni ot, deb aytilgandagi buyruk maKjnolarida keladi.

† Had va hasrb "chek va chegara.

В† SamarВЂ meva.

В† Hamvor - tekis.

В† 21 MaKjruвЂ (belgili) va majhul (belgisiz) qofiyadagi "voviy (o', u) va "yoyiy" (i, e) qofiyalar forsiy sheKjrlarda kelsa ham, ikki belgidan (o'-u, i-e) ortiq kelmaydi.

В† ShayKji muhriq - yondiruchi narsa.

В† Murur - o'tish.

В† Muqammirga burd jihatidan amрЂ qimorbozga yutish jihatidan buyruq.

В† Iriq - nozik, ingichka.

В† Dom - tuzoq.

В† Daqiqroq - nozikroq, ingichkaroq.

В† "Mo" forscha, "nahnu" arabcha ko'plik, kishilik olmoshi (biz).

В† "Va bu nav"... - bu xilda ko'p so'zlarni uch harakat (uch xil unli) blan yasabdirarki, hozirda ham tarqalgandir. Jumlani kengaytirish va qofiyani osonlashtirish uchun birnecha harfni bir-biriga sherik kilibdirlar. Shu jumladan "alif" blan "ho" (alifвЂo; hovвЂso'z oxirida keladigan a demak) orasida sheriklik va munosabat paydo qilibdirarki, bir so'zning oxirini alif (a) blan qofiya qilsa bo'ladi.

В† "Vov" - qalin "u" unli tovushi (undosh "v" ga ham aytiladi) "zamma" esa - ingichka "u" tovushining belgisi.

В† Arab harfi blan yozganda "hur", "dur" so'zida vov (u) yo'q, "zammali" so'zdir.

В† "yo" - "i" unli tovushi ("y"ga ham aytiladi), "kasra" esa - pngichka "i" tovushining belgisidir.

В† "Sodir" va "qodir" so'zlarida "yo" (y) qo'yilmaydi, "kasrali"dir.

В† Suhulat - engillik.

В† "Va bu alfoz..." - Bu so'zlarni yasovchilar ko'p joylarda juda mayda narsalarga to'xtalib, qiziq mazmun va maKjnilar uchun so'zlar yaratibdilar.

В† Masodir - masdarlar.

В† G'izo - eguluk.

В† Ajzo - juzlar.

В† Va alo hozal qiyosвЂva shunga o'xshashlar.

В† Umda - ahamiyatli.

В† Sho'ru shayn - to'palon va g'avgo.

В† Mutamayyaz qilsa - ajratsa.

В† MaKjhudiy albisавЂ maKjlum kiyimlar.

В† Ammo yirikroq so'zlar to'g'risida aytaylik: arab sarfi atamasining boblarida bir bob borki, uni "mufoala bobi" deb ataydilar. Bunda bir so'z aytilsa ham, ikki kishining ish-harakatini o'z ichiga oladi, o'zi bir xilda keladi, masalan "muoraza" (arz qilishmoq), "muqobala" (qarshilashmoq), "mushoara" (sheKjr aytishmoq), "mukolama" (so'z aytishmoq), bu keng bob bo'lib, bunda ko'p foydalar bor. Forscha yozuchilar shuncha ustalik va mohirlik daKjvosi blan bu foydadan mahrumdirlar. Ammo turkning so'z ustalari bu foydaga qo'l uzatib, masdarga bir "shin" ("sh") harfi qo'shish blan o'sha maqsadni topganlar.

В† "Va bu lafz..." - Bunday so'zlarni yasagan ulug'larga, shunday yaxshi ish qilganlari uchun, rahmat aytilish kerak. Bu ustalik blan sortning so'z ustalaridan tamom ustun chiqibdirlar.

В† Yana arab sarfi atamasida ikki mafKjullik (ikki ishlovchili) feKjllar borki, uning ishlatilishi ham muKjtabar va kengdir. Bundan ham sortlar chetda qolganlar, turklar esa bunga ham juda yaxshi ravishda iyarganlar. Masalan, arabcha: "AKjtaytu zaydan dirhaman" (Zaydga aqchani berdim) tarkibida uch so'z bor, ular (turklar) so'zga bir harf ortdirganlaridek, arablar, bir zamir (harf) ni ortdirganlar, buning blan juda ixcham va foydali bo'lib chiqqan.

В† Pesha - hunar.

В† Guna - o'xshash, dek.

В† Mazanna - shubha, shak.

В† Haysiyat - jihat.

В† Diqqat - noziklik.

В† "Chim" harfi vasl qilmoq - "ch" harfi qo'shmoq.

В† Yana bir rang yoki bir sifatni aslidan ortdirish uchun avvalidagi birinchi harfiga bir "pe" ("p") yoki "mim" ("m") ko'shnb, u narsada ortiqliqni bildiradilar.

В† Yana bir "vov" ("v") va "lom" ("l")ni baKjzi so'zga qo'shib, bir maxsus sifatni belgilaydilar, bunday so'zlar podshohlarning urush asboblari yoki bazm ishlarida qo'llanadi.

В† Ulviy - yuqori.

В† Rusux - mahkam turish.

В† Sitam zarif - bechora, xushfeKjl.

В† Taammul - fikrlash, o'ylash.

В† VusKjat - kenglik.

В† Fushat - ochiqliq.

В† Kerakki, bu tilda har navKj so'z ayta olish, go'zal narsalar yozish, sheKjrlar yaratish va chiroyli hikoyalar ijod qilish osonroq bo'ladi, voqiKjda ham osonroqdir.

В† Jomiiyat - to'liqlik.

В† Bas, yuqoridagi sabablardan shunday malum bo'ladiki, bu tilda ajoyib so'zlar va ifodalar ko'pdir. Buni yoqimli tartib va o'ziga tortuchi tarkib blan bog'lamoq (tizmoq)ning kiyinligi bor. Yangi boshlovchining ko'ngli u sheKjrni qiyinlik blan bog'lamokdan zadalanib, nafratlanadi va engillik sari mayl qiladi. Shunday ish birnecha marta voqiKj bo'lgach, tabiati unga tortilib qoladi va odatlangan narsasini qo'yib, mushkul bo'lgan va odatlanmagan narsaga mayl qilmoq og'ir bo'ladi.

Yana shunisi ham borki, fahmli kishilar ushbu xildagi ishga kuchsizlarning ham moyil, balki mashg'ulligini ko'rgandan keyin zamonning rasm va odatidan chetga chiqmoqni munosib ko'rmas va shu yo'lda qolar. Yangi boshlovchida yana shunday odat borki, tabKjidan biror narsa bosh ursa, yaKjni ijod qilsa, u ijodning o'ziga sevimli bulishi tabiiy, uni hunar egalariga arz qilib, chiroylik ko'rsatishni istaydi. Hunar egalari forsicha kuylovchi bo'lganlaridan va turk tilidan bahrasiz ekanliklaridan, uning tabKji u tomondan qaytib, bu hunar blan mashg'ul kishilar sari mayl qiladi.

Shu tomonga mayl qilgandan keyin, turli yo'llar orqali shu guruhdan bo'lib qoladi. Chunonchi, bu zamonda shunday bo'lgandir. Harqanday bo'lsa bo'lsin, har holda turk tilining forsiga qaraganda bu qadar ortiqligi va haqiqatda muncha noziklik va kengligi sheKjr sohasida yoyilmagan va bekiklikning yashirin uyiga tushib qolgan edi, balki tashlandiqlik holiga yaqinlashgan edi.

В† Bu kamina hali yoshlik chog'imda, og'iz qutichasidan biroz gavhar ko'rinaboshlab, u gavhar hanuz nazm (sheKjr) ipiga tizilaolmagan paytda, ko'ngil darKjyosidan nazm ipiga tortilgan gavharlar tabKj g'avvosi harakati blan og'iz sohiliga kelaboshlamoqni istab qoldi, lekin yuqorida aytilgan qoidaga muvofiq forsichaga tomon buruldi.

Ammo tushunish yoshiga qadam qo'yilganda, tangri aslda tabKjimizda g'aroyib narsalarga maylni va nozik ham qiyin narsalarni anglashga kirishishni tabiiy qilgani uchun, turk so'zlari ustida ham mulohaza yurgizishni lozim ko'rildi. Bu holda shunday bir olam namoyon bo'ldiki, o'n sakkiz ming olamdan ortiqroq. U erda tabKjga zeb va zinat osmoni malum bo'ldiki, to'qquz falakdan ortiqroq. U erda fazilat va yuqorilik xazinasini uchradi, marvaridlar yulduzlar gavharlaridan ko'ra yaltiroq'ichroq; bir chamanzor yo'luqdiki, gullari ko'k yulduzlaridan ko'ra ochilganroq. Bu xazina va chamanzorning atrofi el oyog'i etishdan asralgan va qiymatbaho narsalari boshqalarning quli tegishidan saqlangan edi. Ammo xazinasining iloni qonxo'r va chamanzorining tikoni son-sanoqsiz edi. Xayolga keldiki, hamono, tabKj ahllari (shoirlar) bu ilonlarning nayzasidan qo'rqib, bu xazinadan bahra ololmay o'tgan ekanlar va ko'ngilga shunday tuyuldiki, go'yo, nazm to'dasining guldasta bog'lovchnlari bu tikanlar sanchilishi zararidan hadiksirab, bu chamanzordan gulni qo'lga kiritolmay yo'l tutgan ekanlar.

Bu yo'lda himmat oliy va tabKj botir va parvosiz bo'lgan uchun, o'tib ketalmadik va tamoshosidan to'yalmadik. U olam tevaragida tabKj qo'shuni xujumga kirishdi va u osmon havosida xayol kushi yuqori uchishlar ko'rsatdi, u xazinaning qiymatbaho toshlaridan ko'ngil sarrofi nihoyatsiz qiymatli laKjl va marvaridlar oldi, ko'ngil gul

teruchisi u chamanzordagi gullardan son-sanoqsiz hushbo'y gullar terib qo'yniga soldi.

Bu olingan hadyalar orkali boy.tik va g'animatlar blan ko'ngil to'qlig'i muyassar bo'lgach, bu natijalarning gullari zamon ahliga benihoyat va bemiqdor ochilaboshladi va boshlariga beixtiyor sochilaberdi.

Shu ijodlardan biri: "G'aroyibus-sig'ar" ("Bolalik qiziqliklari") devoni - kichik yoshlikda yozilgan va tahririm orqali ziynat topgandirki, bunday ajoyib maKjnolarni qiziq so'zlar libosi blan kiyintiribman va xalq ko'nglini undagi g'aribiston ahli o'ti blan kuyduribman.

† Yana: "Navodirush-shabob" ("Yigitlik nodiralari") devoni - bu, yigitlik davrlarimda qalamim bayonidan namoyish yig'iniga va bezanish gulzoriga kirgandirki, u ajoyibotlar tamoshosi orqali yigitlik dunyosiga g'avg'o solibman va dunKjyo yigitlari ko'nglidan orom va qarorni olibman.

Yana: "Badoyiul-vasat" ("O'rta yosh badialari") devoni - buni xayolim qalami umrimning o'rtalarida bezashga naqqoshlik va pardozlashga sihrbozlik qilgandirki, u badialar orqali shaydo ko'ngillar eshigini ishq toshi blan qoqibman va u uyga fitna va to'palon o'tini yoqibman.

Yana: "Favoidul-kibar" ("Qarilik foydalari") devoni - uni hayolim qalami tirikligim oxirlarida chin suratxonasining rashkini keltiruchi va jannatga tenglashuchi qilibdirki, unda ulug'larga foidalar toza suvini etkazibman va havaslarini shuKjlasiga nasihatlar zulolidan suv uribman.

Bu to'rt devon ovozasini butun dunKjyoga etkizganimdan so'ng, "Xamsa" panjasiga panja uribman. Birinchidan: "Hayratul-abror" ("Yaxshilar hayratlanishi" bog'ida tabKjim gullar ochib, Shayx Nizomiy "Maxzanul-asror"i ("Sirlar xazinasi")dan boshimga marvaridlar sochilibdir,

Yana - "Farhod va Shirin" shabistoniga hayolim yuz tutganda, Mir Xusrav nafasi "Shirin va Xusrav" o'ti blan chirog'imni yoritibdir.

Yana: "Layli va Majnun" vodisida ishqim kezib, Xoja Himmatiy "Gavharnoma"sidan keng yo'limga gavharlar etkizgandir.

Yana: ko'nglim "SabKjai sayyora" ("Yetti uchar yulduz") rasadini bog'lab, Ashraf "Haft paykar"idan etti hur yuzlini huzurimga taqdim etibdir.

Yana xotirim muhondisi "Saddi Iskandariy" asosini solib, Jomiyning "Xiradnoma"si orqali tuzatish va yordam nagorasini chalibdir.

"Xamsa" ni yozish ishidan bo'shaganimdan keyin, xayolimning dunKjyo kezar otini podshohlar tarixi dashtnga qarab chopibman, shunday qilib yozuv qorasi zulmatidan "Zubdatut-tavorix" ("Tarixlar xulosasi")ni chiqazib, podshohlarning o'lgan nomini bu tiriklik suvi blan tirgizibman.

"Nasoyimul-muhabbat" ("Muhabbat shabbodalari") hidlari bayonidan halamim yaxshiliklar keltirgach, avliyolarning muqaddas ruhi foyzidan dunKjyo to'libdir.

† "Lisonut-tayr" ("Qush tili") ovozi blan qo'shiq aytib, haqiqat sirlarini qush tili ishorati blan majoz suratida ko'rsatibman.

"Nasrul-lualiy" ("Marvaridlar sochmasi") xazinalarining tarjimasiga etganimda, "Nazmul-javohir" ("Javharlar tizmasi") blan yaKjni qizlarining kiyimlarini bezantirdim.

"Mizonul-avzon" ("Vaznlar torozisi") darKjyolarida g'avvos bo'lib, bu yo'l blan Nasir Tusiydan uzr tiladim.

Yana tag'in bundan boshqa risollar ustida qalam tebratganmyan va turli maktublar yozganman, xuddi shuningdek forsi so'z ustalari va afsonalarga pardoz beruchilar ham varaqlar bezaganlar va tayyorlaganlar, agarda dona hakam to'g'rilik blan ko'z solib, burungi forsi va so'ngi turkining yumshoqlik va nozikliklaridzn bahra olib, harbirining bahosini va darajasini aniqlagan vaqtida, umidim shunday va xayolimga bunday kelurki, so'zimning martabasi yuqorilikdan quyig'a inmas va bu tizmalarim (ijodlarim) yulduzlari eng oliy darajadan o'zga erni qilmas.

Bu so'zlardan xasm (qarshi) bunday anglamasmi va daKjvogar bunda gumon qilmasinki, tabKjim turk tiliga mos tushgani uchun, uni maqtashda mubolag'a ko'rsatmakdaman va forsi tiliga munosabatim ozroq bo'lgani uchun uni inkor qilish va yo'qqa chiqarishga tirishmoqdaman. Forsi so'zlarni va iboralarni hechkim menchalnk ko'proq o'zlashtirmaydi va qo'lga olmaydi, yaxshi va yomonini hechkim mendan ko'ra yaxshiroq bilmaydi.

Umrin bog'i toza bahorining qirchillama chog'i va hayot bog'chasi yangi o'sgan sabzazorining tobiga kelgan vaqti o'n besh yoshdan qirg yoshgachadir, bu paytda kishilar to'dasining ko'ngil bulbuli har gul jamoliga berilgan va ruhi parvonasi (kapalagi) har shamKj husniga aldanuchan bo'ladi, vaqtning yaxshisi mana shu vaqtlardir. Bu vaqtlarda ko'p qiziq voqialar yuzaga keladi, u voqia birovning husi va nozini yoki ishq va umidini bayon etishga sabab bo'ladi. Bu hol g'azal (ishqiy sheKjrlar) yo'li blan bo'ladi, kishi yo o'zi ijod qiladi, yoki boshqalarnikini o'qish blan mashg'ul bo'ladi. Shoirlarning devonlaridan men mutolaasi blan shug'ullanmagan to'plam juda oz; xususan, ishq va dard ahlining rahbari va ilg'ori Amir Xusrav Dehlaviyning devoni oshiqlikda dard va zorlanish, kuyunishni u tarqatdi va uning ishq mashalasiidan tushgan yorug'lik qorong'i dunyoning hamma eriga yoyildi.

Yana haqiqat ahlining sarxili va qadrlisi Xoja Hofiz Sheroziyning toza ruhdan nishon beruchi nafasidan chiqqan ingichka va nozik sirlarini o'kudim.

† Yana bu faqirning piri va ustoz, tariqat ahlining to'g'ri yo'l ko'rsatuchisi, xudoga yakinlarning yo'l boshlovchisi va shayxul-islomi Abdurahmon Jomiyning ruhparvar latifalarini va jon bog'ishlovchi asarlarini o'qiganman, u kishining harbir g'azali xudodan ingan vahydek va harbir risolasi payg'ambarning hadisidek yuqori darajali va yuksak o'rinlidir. Har so'zi qiymatda asl marvariddan yuksakroq va toblanishda o'tli laKjldan ko'ra yonuchanroqdir, bunda yuqorida mazkur bo'lgan ikki azizning muKjjizali so'zidan taKjm va bahra bor, bunga o'zining ishq etukligi hamda etishgan kayfiyati qo'shiladiki, bu juda kiziq narsa! Mana shularning barchasini ko'p qatla o'qib o'tganman, balki ko'pini yodlaganman. qasida va g'azallarining ingichka nuqtalarinn va nozikliklarini bilganman. Balki qiziqroq va nozikroqlariga payravlik qilganman.

Qasidalaridan Amir Xusravning "DarKjyoyi abror"ini tekshirganman. Bu qasida to'g'risida shunday so'z

mashhurdir, Amir Xusrav: "Ko'z ming baytdan ortiq bo'lgan devonlarimning g'azallari, qasida va masnaviyalarimning baytlari dunKjyo yuzidan yuvulib ketsa va zamon betidan o'chib yo'q bo'lsa, lekin bu qasidam qolsa (buning o'zi hamma mazmuni o'z ichiga olganligidan) shuning o'zi mening fazilalarimga dalil bo'laoladi", deyar ekan.

U qasidaning boshlanmasi mashhurdir:

"Podshoh nog'orasining ichi bo'shu, shovqun-suronn bosh og'rig'idir.

Ho'l-kuruqqa qanoat qilgan kishi darKjyo va quruqlikning podshohidir"

Bu sheKjrja qarshi hazrati Maxdumiy (Jomiy) darhol javob aytibdirlar va, otini "Dujjatul-asror" ("Sirlar teranligi") deb yozibdirlar. Boshlanmasi bunday:

"Podshoh saroy ayvonining jimjimasi eng yuqoridagi yulduzning peshtoqidan yuksak bo'lganda ham, bilgilki, undan din qalKjasining devoriga raxna paydo bo'ladi".

Agar u (Xusrav sheKjri) yaxshilar darKjyosi bo'lsa, bu bahor bulutidirki, martabada undan balandroq va bahrada undan foyda beruchanroq bo'lib, soya solish uchun uning ustiga yoyilaoladi va boshiga marvaridlar ham sochaoladi.

Faqir yuqori martabalik ulug'larning har ikkovlariga muhtojlik va gadolik yuzidan payravlik qilibman va

otini "Tuhfatul-afkor" ("fikrlar sovg'asi") debman, boshlanmasi shunday,

"Podshohlar tojini zinatlovchi yolkinli laKjl toshi

Ularning boshida xom xayollarni pishiruchi o'tdir".

Б†ˆ Bunda ko'p maKjni beruchi ibora, muammoga o'xshash (bekitqchi) ishoralar qo'shganmanki, bu fan ahlining .mohirlari qoyil qolibdirlar. Har kishining bu xususda shubhasi bo'lsa, hazrati Maxdumning (Jomiyning) "Bahoriston" nomli kitobini ko'rsin, u kitobni "hayot bahoristoni va najot naqqoshxonasi" desa bo'ladi, ana o'sha kitobda bu boshlanmani bitibdirlar va uni dalil yuzasidan keltirib maqtabdirlarki, bu davlat yorlig'ini osmonning peshtoqig'a osilsa arziydi va bu saodat tamg'asini Mushtari yulduzi bo'yniga ilib qo'yilsa faxrlanish va shodlikka sabab bo'ladi. U kitobni oldik, bu joyini topib ko'zdan kechirdik va bildikki, men boshda taKjriflab yozganmanu, lekin taKjrimda kamchilik qilibman.

Yana Mir Xusravning "MirKjotus-safo" (Tozalik oynasi) nomli qasidasiga xalloqul-maoniy (maKjnilar yaratuchi) Xoqoniy Shervoniy payravlik qilgandnr. Boshlanmasi bunday:

"Ko'nglim yosh boladir, ishqning piri til o'rgatuchi muallimdir, yuz qoralik undagi dars bo'lib, miskinlik maktabning burchagidir".

Hazrati Maxdumiy uning javobida "Jilour-ruh" ("Ruh ravshanlgi") nomli qasidani aytibdirlar va boshlanmasi bunday:

"Muallim kim? - Ishqdir, xomushlik (jimlik) burchagi uning maktabidir, undagi dars b"nodonlik bo'lib, dona dilim maktabning sabaq o'rganuchi bolasidir",

Faqir ham "Nasimul-xuld" ("Jannat shamoli") qasidasi blan har ikki ulug'larga payravlik qilibmen, boshlanmasi budir:

"Muallim ishqdir, aqlning piri saboq o'quchi boladir,

bolaga odob berish uchun falak aylanuchi charx bo'ldi".

Bu qasidaga ham ko'p maKjnilar gavhari kiritilgan va umr mablag'i sarf qilingandir.

Б†ˆ Yana "Ruhul-quds" ("Toza ruh") qasidasining ovozasini ko'taribman, buning blan qudsiyalar (pok kishilar) ruhini toza qilibman, boshlanmasi budir:

"Qanday yaxshiki, qudrat qalami blan narsalar tasvirlandi, u qalamdan har zamon ming xil qiziq naqshlar paydo bo'ladi".

Yana, "Aynul-hayot" ("Hayot chashmasi") qasidasi tiniq suvini etkazib, g'afat ahlining o'luk badanlariga jon kirgizibman, boshlanmasi budir,

"Kecha posbonlari qora chodirlarini to'shaganlarida, oy yuzli go'zallarga jilva tashlaydilar".

Yana, "Minhajun-najot" ("Qutulish yo'li") qasidasida to'g'rilik yo'lini tutib, adashganlarga qutulishning katta yo'lini ko'rsatibman, boshlanmasi budir:

"Kishilarning ko'zi nurlandi yuzing ravshanligidan,

Jahon ko'z qorachig'i bo'lding, ayni insonlikdan".

Yana, "Quvvatul-qulub" ("Yuraklar quvvati") qasidasini kalamim bitib, haqiqat yo'lida kuchsizlik qilgan ko'ngillarga o'sha quvatdan oziq etibdir, boshlanmasi bunday:

"Jahon - fano katta yo'lining tor manzilidir,

U erda turma, chunki shoh va gadoning o'tar yo'lidir".

Bu olti qasida: hamd, naKjt, sano, vaKjz ham tasavvuf va haqiqat ahli tili blan aytilgan maKjriyatdan iboratdir.

Yana, oddiy (tasavvufchilardan tashqariga) shoirlar yo'li blan issiq, sovuq, namgarlik va qurg'oqlik ahvollari bilinadigan to'rt fasli "Fusuli arbaa" ("To'rt fasl") nomli qasidani kalamim yozgan va to'rt fasl xosiyatining taKjsiriga o'xshash butun dunKjyoga yoyilgandir.

Б†ˆ Yana so'z pardozechisi ulug' ustoz Xoja Kalimiddin Salmon qasida maydonining chavandozi va o'z zamonining mislsiz so'z ustasidir, mashhurdirki, sanKjatli qasidasini tuzishda qalam surib, o'n sakkiz yoshida tamomlabdir.

Haqiqatan shunday ish kilibdirki, nazm ahli uning tagiga etishda hayron va uning ustida fikr yurutishda sargardondirlar. Tarsikj (sheKjrda bir misradagi hamma so'zlarni ikkinchi misradagi so'zlao blan ohnagdosh, qofiyadosh qilib keltirish) sanKjati boshlanmadan keyingi baytlarda bo'laolmaydi, u kasidaning vaznga solinishi to'g'ri bo'lsa-da, ammo asl boshlanmada avvalgi yo'lining bir so'zida kelishmaganlik bordir. Boshlanma shunday:

"Yuzing sofligi bahorning yuzi suvini to'kdi,

jannatdek joyingning havosi xushbo'y hid tarqatdi".

Bu boshlanmaga taqlid qilgan ko'p so'zchanlar va nazmchilar unga qarshi aytgan bo'lsalar ham, lekin lat egandirlar. Bu faqirning boshlanmasi shudir:

"Bog'chaga bahor faslining mayin shamoli shunday esdiki, Undan og'aynilarga seviklining yoqimli isi etishdi". O'tkur ko'z egalari mulohaza qilsalar biladilarki, bu boshlanma tarsiKj yo'li blan aytilgan bo'lib, aybdan xoli va tarsiKj sanKjatiga to'g'ri keladi, hamda buning ustida hechkim qarshilik ko'rsatmaydi. Bu xildagi sheKjrmng taKjkid va mubolag'asi uchun yana bir ruboiy ham aytganman. Ruboiy qoidasini yaratgan Xalil binni Ahmaddan tortib, tarsiKj sanKjati blan ruboiy aytilgani eshitilmagan, balki yo'qdir. U ruboiy shudir: "Ey, sening yuzing jahonga ziynat beruchi yulduzdir, Ey, sening hiding xushbo'ylikda jonning rohatidir, Sening sochingsiz kishiga aftodalik ketadi, Qora kokiling xuddi fig'onli kechaga o'xshaydi". Yana so'z ustalari va nazmchilar tomonidan yaxshi va maKjqul deb topgan Xoja Hofizning yo'li blan forsicha g'azallar devoni tuzganmanki, bandlari olti mingtadan ko'proqdir, bu g'azallarning ko'prog'ida u hazratning sheKjriga taqlid voqiKj bo'lgandir. BaKjzida g'azal yo'lining yaratuchisi Shayx Muslihiddin SaKjdiya va baKjzida ishq o'txonasining shuKjla sochuchisi va dard g'aribxonasining yosh to'kuchisi Mir Xusravga va baKjzida etuklik yuksakligining nurli quyoshi hazrati Maxdumga payravlik voqiKj bo'lgandir. Yuqorida aytilgan azizlarning ahvollari to'plangan bu devon xaloyiq o'rtasida yoyilgan va zamon ahlining tabKjlari u asarga qaratilgandir. Unda ko'p turli dilkash ifodalar va ko'ngilga yoquchi maKjnolar bordirki, tafsili bu faqirdan munosib emas. U devonda harxil nazm turlaridan, muqattaot, ruboiyot, masnaviy, tarix, lug'oz va shu jumladan besh yuzga yaqin muammo tilimdan tirikchilik sahifasiga yozilgan va qalamim kecha-kunduz varaqlariga naqsh qilgandir, bularning ko'pi Hazrati Maxdum (Jomiy) nazariga etishib, u xazratning tuzatish va maqtashlari sharafiga erishgandir.

ب† Bulardan boshqa, yigitligim zamoni va yoshligim kunlari davrlarida ko'prak sheKjrda o'yin ko'rsatuchi va nazmda afsunbozlik qiluchi shoirlarning shirin sheKjrlaridan va rangdor baytlaridan ellik mingdan ortiqrog'ini yodlaganman. Ularning zavq va quvonchidan o'zimni ovutibman.

U sheKjrlarning yaxshi va yomon tomonlari ustida fikr yurutibman. Maxfiy nozikliklariga o'ylash va fikrlash orqali etishibman. Forsi so'zlarning ayb va hunarini o'ylab, tushunishda tabKjim o'zini qaytarmaydi, balki u vodini kezishda qalamim chopari yo'rg'alik blan qadam etkizmagani eri qolmagandir. O'ttiz yildan ortiq va qirq yilga yaqindirki, bilim va hunar ahli oldida dunKjyo mamlakatlarining buyuk shahri va ulug' o'lkasi bo'lib tanilgan Xuroson mamlakatining barcha nazm ahli, shirin so'zli shoirlari, hurmatga loyiq adiblari, har mazmunda varaqalar yuzida bergan znynatlari va har turli so'zlar blan juzKjlar yuzasida qilgan bezaklarini bu faqir suhbatiga etkazgan va bu kuchsiz huzuridan o'tkazgan, yaxshi-yomonini ajratish va tuzatishni iltimos qilgan, xotirga kelgan nuqtalarni aytilganda, insof yuzasidan qabul qilgandirlar. Agar baKjzilari tortingan bo'lsalar, dalillar blan eslariga tushirilgan. Shundan so'ng qabul qilib, o'zlarini rozi va xursand bilgandirlar. Zarralarni ko'ruchi ko'pgina maKjni ahllari va ingichka nuqtalar ustida so'z yurutuchi nozikfahm guruhlar Anvari va Salmon sheKjri ustida ikki tomon bo'lishib bahslashganda, bir-birlariga so'z o'tkazolmagandan keyin, bu faqir oldiga muhokama uchun keltirib turar va harqanday bir hukm topganlarida taslim bo'lib, janjallari biryoqlik bo'lgandir; G'azalda Mir Shohiy va Mavloni Kotibiy va boshqalar to'g'risida bu yo'sinda, masnaviyda hazrati Shayx Nizomiy va Mir Xusrav Dehlaviy to'g'risida ham bu mazmunda ko'p voqiKj bo'lgandir.

ب† Barchasidan muhimrok hujjat shuki, to'g'ri yo'l ko'rsatuchi hazrat Jomiy, forsi so'zda u kishining so'zidan ko'ra yuqoriroq so'z yo'qdir, ko'proq kitob, risola, g'azallar va qasidalarda maKjni gavharlariga nazm ipiga taqqan va ko'ngil maxfiy uyidan xaloyiq tamoshogohiga jilvalantirganlarida, o'shalarning qoralamasini ilgariroq bu faqirg'a iltifot va ishonch yuzasidan berar va:

"Bu varaqlarni ol, boshdan-oyoq qarab chiq va xotiringga harqanday aytadigan so'z kelsa ayt", der edilar. Yuqorida aytilgandek, mulohazalarimni aytsam, maqbul tushar edi. Bu daKjvoga dalil shuki, o'ndan ortiq kitob va risolalarida ul hazrat bu faqirning otini mazkur qilidirlar va ko'pida fahm, idrok va shunga munosib so'zlarga nisbat berib, yozibdirlar: Bu yaxshi qarash taKjsiri blan so'z ahllaridan adib va shoirlar guruhining yig'in joyi va ilmning manbai bo'lgan podshohlar podshohining ko'kka etar suhbatlarida va jannat ziynatli xizmatlarida o'ttiztan ortiq bu faqirning so'ziga yuksaklik va erkinlik, o'ziga suhbatidan ulug' eKjtibor va so'ziga o'zi jihatidan buyuk martaba va daraja berilar edi.

Xudo iltifotining egasi va bepoyon haqiqat nurlarining manbai, muborak ko'ngli ilmlar gavharining darKjyosi va go'zal xotiri tuproqqa teng bandalar zotining kimKjyosi bo'lgan podshohlar podshohi oliy majlisida bu guruhning atama va qoidalari to'g'risida so'z bo'lganda, ko'proq bu faqirga xitob qilar, adib va shoirlar ijodi to'g'risida birar narsa aytilsa, so'zni bu kaminaga qaratar edilar. Bu tuproqning martabasini osmonga shuncha ko'tarib, bu zarraning qadrini quyoshdan shu qadar oshirib edilarki, o'zlarining quyoshni ravshanlantiruchi tabKjlaridan yuzaga chiqib, o'z gavhar sochuchi qalamlaridan naqsh topgan va o'zlarining ahvollari kayfiyatini batamom tasvirlagan risolalarida bu bayri qullarini sheKjr yo'lining barcha sohasida maqtab yozib, sohibqironlik laqabi blan faxrlantirgan va mislsiz, tengsiz kabi sifatlar blan imtiyozlantirgandirlar. Aniqdirki, oliy tabKjlari zamon mushkillarining o'lchovi, muborak zehnlari olam nozikliklarining hal qiluchisi va sirlarini biluchisidir.

Bu kamtar banda agarchi tuproqdan tuban bo'lsam ham, ammo ul quyoshning tarbiyalari blan rang-barang gullar ochdim va bu beiKjtibor agarchi zarradan kamroq esam ham, ul bulutning quvvatlashlari blan turli-tuman durlar sochdim va dilso'z baytlarim yolvoruchilar o'rtasida fitna va g'avg'o soldi, bazmni qizituchi g'azallarni ishq ahllariga oh va vovaylo soldi.

So'zning qisqasi, muncha kuchli dalillar va buyuk shohidlar orqali, bu fanning forsicha va turkcha sheKjri bobida bu faqirning maKjlumotliligi, balki mohirligi aniq va ravshan bo'lgandan keyin, agar birini boshqa biriga ortiq ko'rsam, bu toifaning kishilaridan hechkimsaga taslim bo'lish va "to'g'ri" deyishdan boshqa so'z va majol qolmasa kerak. Xususan, muncha qatKjiy dalil blan aniqlangach, shohidlik yuzasidan bu qoralamaning so'zi emas, balki har

harfi farqiyod uradilar va g'avg'o ko'taradilar.

† Yana bir xulosa shuki, mamlakat arab xalifalari va sultonlari qo'lida ekan, falak u vaqtda shoirlarga arab tilida jilvalandi, chunonchi, Hasson Sobit va Laqitdek so'z podshohi suxandonlar va maKjni yaratuchi go'zal so'z egalari paydo bo'ldilar va o'z tillarida sheKjr aytishning dodini berdilar.

Bu munosabat blan arab podshohlaridan Ibrohim Mahdiy, MaKjmun xalifadek va bulardan boshqa podshohlar va podshohzodalar sheKjrlar va qasidalar aytdilar, foydalar keltirdilar.

DunKjyoning baKjzi iqlim va o'lkasida sort podshohlari mustaqil bo'lgandan keyin, shu munosabat blan forsiguy shoirlar paydo bo'ldilar. Qasidada: Xoqoniy, Anvari, Kamol Ismoil, Zahir va Salmon; masnaviyda fan ustozn Firdavsiy, zamonining nodiri Shayx Nizomiy va hind hunarmandi Mir Xusrav; g'azalda o'z vaqtining yaratuchisi Shayx Muslihiddin; va asrining yagonasi Xoja Hofiz Sheroziy kabilar etishdi. Bularning taKjri fi yuqorida bir ozgina aytilgan va sifatleri to'g'risida qalam urulgandir. So'zni cho'zmoqning hojati yo'q, uzundan-uzoq so'zlashni maKjni ahli yaxshi hnsoblamaydi. Bu munosabat blan sort podshohlaridan ham sulton Tug'rul va Shoh ShijoKjdek yuqori qadrli podshohlar va baland martabali yulduz sipohlar rangdor baytlar, shnrin g'azallar aytdilar, asarlari o'z zamonlarida mashhur bo'ldi va turmushlari varaqlarida yozildi.

Mamlakat arab va sort sultonlaridan turk xonlariga o'tgandan so'ng, Halokuxon zamonidan so'ngra sulton sohibqiron Temur-Ko'ragan zamonidan tortib farzandi Shohrux sulton zamonining oxirigacha turk tilida yozuchi shoirlar, shu jumladan ul hazratning avlodlaridan ham xushtab podshohlar paydo bo'ldilar.

Shoirlardan Sakkokiy, Haydar Xorazmiy, Atoyi, Muqimiy, Yaqiniy, Amiri va Gadoiy kabi. Lekin yuqorida aytilgan forsi shoirlar qarshisiga chiqaoladigan, yolg'iz Mavlono Lutfiydan o'zga kishi paydo bo'lmadi, u kishining tabKj ahli qoshida o'qusa bo'ladigan birnecha boshlanmalari bor. Podshohlar ichidan ham, sulton Bobirdan boshqa, hechqaysidan sheKjriy asar yuzaga chiqmadi va varaq yuziga naqsh qilarli biror narsa qolmadi

† To bu vaqtgachaki... Abulg'ozl Sulton Husayn Bahodirxon...: podshohlpk taxtiga o'turgach va mamlakat so'rovchilik o'rinda orom topgach, mamlakat ipiga tinchlik gavharlarini tizdi, jahon ekinzoriga jamKjiyat urug'larini ekdi. Sog' qalbi maKjnilar konining gavhari... bo'lgani uchun, so'z ahlini yuqori darajaga ko'tarish va rivojlantirish yuz berdi. Har ilmda foydali asarlar, har fanda natijali yozishmalar yaratdilar, qiziq kitoblar va ajoyib devon, g'azal, qasida va masnaviy kabi sheKjr turlari yuzaga chiqdi va hamma yoqqa yoyildi. O'zlari ham, garchi ham forsi, ham turki tilida aytmoqqa qodir bo'lsalar-da, ammo asl tabKjlarining tortishi va shu tilning tarqalgan bo'lishi munosabati blan turki tilda devon yaratishga mayl qildilar va ko'ngulga yoquchi baytlar, tengdoshi yo'q g'azallar tuzdilar.

Aytib o'tilgan, bunda ko'rsatilgan sifat va tartibda taKjri fi yozilmagan va boshqa podshohlar, balki pok nafasli shoirlar tomonidan voqikj bo'lmagan bu xildagi turkcha devon yuzaga chiqdi va oraga tushdi, uning toza hayotining fayzi quyosh chashmasidan o'tib ketdi va bu toifaning bebahralari bu ruh ozig'idan bahramand va lab tashnalari bu tiriklik suvidan serob bo'ldilar. Shuning blan birga podshohlar podshohining muborak xotiri, quyoshday ravshan ko'ngli shunga ham moyilki, turk shoirlari o'z tillarida sheKjr aytishga mashg'ullik qilsinlar va qatma-qat bo'lib chirmashgan ko'ngil g'unchalari bahorning yoqimli shamoliga o'xshash nafaslar blan guldek ochilsinlar. Iltifot va g'amxo'rlnk yuzasidan baKjzi sabablar topib sheKjr aytishga hukmlar ham joriy bo'ldi, so'z uslubini belgilashlar va aytilishi ustida taKjlimlar izhor qilindi.

† Turk xalqining hush tabKj beklari, mirzadolari va qobiliyatli zihn egalari bu yo'lda kerak darajada mashg'ullik qilolmadilar va u xilda ijod natijalarini ko'rsataolmadilar, ulardan yaxshi aytaolish umidini qilsa bo'lar, balki bu umidni ularning turmush ahvolnga yaqinlashtirilsa bo'lar edi. Qiziqrog'i buki, bilarkan podshohnipg bunday targ'ib va undashi, muruvvat va maqtashiga iyarish va muvofiqlashish qoidasini unutib, bosh tortish va adashish yo'lini tutib, ko'pi, balki borisi forsigu moyil va u til blan sheKjr aytuchi bo'ldilar. Buning sababi shundan o'zga bo'laolmas: turk tili taKjri fidu yuqorida aytilgandek, agarchi so'zlar ko'p, ibora (jumla qurulishi) keng, maKjnolar ajoyib, aytilishda ravonlik bo'lsa-da, ko'ngilga yoquchi qilib tuzishda qiyinlik bor va diltortar qilib tartib berishda tabKj mehnat va azob chekar.

Turk tili sharhida birnecha betni bezash va pardoqlashni, unda hazrat sulton tabKjlarining yoqimlili gi va zihnlarning mahoratini sharh etmoqni va oliy raKjylari tartib bergan devon to'g'risida beadablik qilib birnecha so'z aytmoqni lozim ko'rildi.

Ul hazrat borib turgan donolik va benihoyat chuqur tushunish yuzasidan bu fan egalari ga va bilim arbobiga taKjlimlar bergan va bu yo'lda undaganlar, lekin bular ul hazratning nozik so'zini yo anglamay, yo anglasalar ham buyurilgan yo'sunda amal kilmay, yoki qilaolmay keldilar.

Bu kamtar ul hazratning pok nafasi xotirasini saqlab, ijrosi lozim bo'lgan hukmlariga bo'ysunib va farmonbardorlik qilib, ko'nglimdan va tilimdan kelguncha, qalamim va qo'limda kuch bor deb sezguncha ul hazratga qullik qilib va u qulliq blan o'zimni saodatli va xursand sezib, hatto shogirdlik blan o'zimni sharafli, aziz, faxrli va boshi ko'kka etgan deb bildim. Yillar bo'yicha turk tili va nazmi qoida va uslubi to'g'risida bilmaganlarimni so'rab, qiyinchiliklarimni, mushkullarimni hal qiluchi huzurida arz qilib, buyuk foydalar topib, zo'r natijalar ko'rdim. Ul hazratning taKjlimi va tarbiyasi blan, yo'l ko'rsatishi va quvvatlashi blan ishim ul erga etdiki, o'z pok tabKjlari natijasidan chiqqan o'z maorifparvar qalamlari tahriri va o'z yoqimli nutqlarining yozmalari bo'lgan risolalarda, yuqorida aytganimcha, mening laqablarimni qanday nomlar blan yozganlarki, qaytarib aytnhning hojati yo'q.

† Bu bandaga ham xudoning ismi bo'lgan "Almutakallim" ("so'zchan") unvoniga ega bo'lish, xaloyiq orasida so'zchanlikda tengdosh va qurdoshlarimdan farq va eKjtiborga, ulug' nom blan ovoza va shuhratga ega bo'lish ul hazratning marhamat va g'amxo'rliklari orqasida yuz berdi. Yuqorida mazkur bo'lgan va to shu damgacha bu guruhdan hech kimga to'plash yuz bermagan va ixtiroi muyassar bo'lmagan devon, masnaviy va boshqa kitob va risolalarni

This is not registered version of TotalDocConverter
tuzilishi va ijtimoiy ahamiyati bo'lgan barcha narsani ul hazratning sharaflari ismiga bog'lagan va oliy laqablariga qo'shgan bo'lsam ham, bularni boshka marhamatlari qarshisida qilib, "Almutakallim" ismiga erishuvimga uzr aytish yuzasidan turkiy va sort tili orasidagi ahvol va haqiqatni izohlab, bu risolani tuzdim va unga "Muhokamatul-lug'atayn" ("Ikki til muhokamasi") deb ot qo'ydim, Buning blan turk tilining o'tkurlik va nozikligini, etuklik va kengligini... ko'rsatdim. Xayolimga shunday keladiki, turk xalqining so'z ustalari oldida ulug' vazifani bajardim, buning blan ular o'z so'zlari iboratlari haqiqatidan va o'z til va lug'atlari kayfiyatidan xabardor bo'ldilar va forsigo'ylarning nutq va so'z bobida qilib kelgan taKjna va sarzanishlaridan qutuldilar. Ular ham shuncha mehnat va mashaqqatlar blan yuzaga chiqarganim bu maxfiy ilmdan xabardor bo'lsalar, umidim shuki, bu faqirni yaxshi duo blan yod qilg'aylar va ruhimni aning blan shod qilg'aylar

Б† Ruboiyda aytilishicha, asarning yozilish tarixi jumodil-avval oyi chorshanba kuni, 905 hijriy yilidir. Bizning hozirgi hisobimizcha, 4 dekabrKj, 1499-nehil yil bo'ladi (oyning nechanchisi ekani ko'rsatilmagani uchun birinchi chorshyanba olindi).